

DIEDERIK GRIT

NEDERLANDSE LITERATUUR IN DEENSE OGEN 1900-1980.

1. Inleiding; doelstelling; werkwijze.

"Traditionelle fortællere, nogle mere habile end de andre, de fleste bestemt af en bedrøvelig fravær af ironi, humor eller gedigen galskab, nogle desuden af en ærgerligt manglende sans for fortællerøkonomi. Alle mener det hjertelig godt og synes, det er synd for menneskene, specielt for småborgerskabet som skildres i mørke farver: fremmedgjorte af ejendomsstrang, uden evne til at tage hånd om deres liv, kontakthæmmede, fastlåste i deres håbløshed, men desperat flygtende bag den rolige facade in i roller fra et liv der er blevet en dæmonisk trussel. Mon ikke Holland også er andre ting? Mon ikke 'Hollandske Noveller' fortæller nok så meget om udvalgeren som om hollandsk litteratur?" (*Politiken*, 21-2-1972).

Een Deense recensie lijkt een bekend adagium te bevestigen: onze Nederlandstalige schrijvers worden over de grenzen niet erg gewaardeerd. Bij het 25-jarig bestaan van de Stichting tot bevordering van de vertaling van Nederlands letterkundig werk konstateert directeur Joost de Wit zuchtend dat de belangstelling bij de meeste buitenlandse uitgevers minimaal is en dat veel uitgegeven teksten niet blijken aan te slaan (*NRC-Handelsblad*, 11-12-1979). Een vergelijking over en weer van Nederlandse literatuur in Deense, en Deense literatuur in Nederlandse vertaling maakt dit nog eens extra duidelijk. Vrijwel alle Deense auteurs zijn in de loop der tijden in het Nederlands vertaald, sommigen zelfs vele malen: Holberg,

Andersen. Weliswaar met wisselend resultaat, maar opvallend genoeg om de belangstelling van uitgevers levendig te houden. Zo verschenen in de jaren zeventig o.m. Anders Bodelsen, Cecil Bødker, Suzanne Brøgger, Sven Holm, Henning Ipsen, Johannes V. Jensen, Leif Panduro en Klaus Rifbjerg in vertaling, terwijl uitgaven van Herman Bang, J.P. Jacobsen, Søren Kierkegaard en Dea Trier Mørch in voorbereiding zijn. In hetzelfde decennium verscheen zegge en schrijve één literaire vertaling van Nederlands werk in Denemarken: een bundel novellen, - die bovenstaande recensie mee kreeg. Van Heijermans, Van Schendel, Boon, Mulisch, Wolkers e.a. is nooit een werk op de Deense markt verschenen.

Ik schreef hierboven echter: *lijkt* een adagium te bevestigen. Er zijn namelijk ondanks dit alles een aantal paradoxen, die het m.i. interessant genoeg maken, een nadere beschouwing aan de Nederlandse literatuur in (Deense) vertaling te wijden:

- in een voorafgaande periode (plm. 1930-1960) is een zeer aanzienlijk aantal Nederlandse boeken in het Deens vertaald, die deels een opvallend succes hadden.
- voor de 'magere' jaren zeventig is een opvallend verschil te konstaten met het buurland Zweden: 3x Boon, 1x Geeraerts, 4x Gijzen, 1x Lampo, 1x Multatuli, 5x Wolkers, - de laatste een zeer uitgesproken succes bij critici en publiek.
- in tegenstelling tot literatuur-voor-volwassenen boekte de jeugdliteratuur de laatste tien jaar wél succes in Denemarken, daarmee overigens een trend van de jaren zestig voortzettend.

1.2. Merkwaardigerwijze ontbreekt totnutoe nader onderzoek

naar de oorzaken van dit soort verschillen. Afgezien van wat losse opmerkingen in essays van Hermans, Kousbroek, Romijn-Verschoor e.a. bestaat de enige werkelijke sekundaire literatuur op dit gebied uit een aantal artikelen in de tijdschriften *Delta* en *Ons Erfdeel*, waarin ofwel bepaalde deelaspecten worden behandeld (een specifieke vertaling; vertaalpolitiek van de overheid, enz.) ofwel de situatie in een bepaald land, meestal over een kortere periode. Hoewel in elk artikel wel een aantal oorzaken en effecten worden genoemd, behandelt geen der auteurs het geheel van potentiële (wan)succesbepalende factoren. Toch zouden zij, promotors van de Nederlandse literatuur, er belang bij hebben, te weten of de zo vaak gekonstateerde en betreurde mislukkingen in het buitenland primair of zelfs uitsluitend te wijten zijn aan:

- intrinsieke factoren, - essentiële kwaliteitsgebreken van
de Nederlandse literatuur als zodanig;
- extrinsieke factoren: a. sociale factoren, al dan niet afhankelijk van tijd, land en lezersgroep;
b. toevallige, incidentele factoren.

Zou de eerste categorie bepalend zijn, dan is promotie van onze letteren elders immers vechten tegen de bierkaai. Blijkt gebrek aan succes daarentegen af te hangen van extrinsieke factoren, dan is het alsnog de vraag of hierin onontkoombare, structurele dan wel positief beïnvloedbare, toevallige invloeden de overhand hebben.

Verre van te pretenderen, hieronder allesomvattend onderzoek te bieden, heb ik in elk geval geprobeerd alle door bovenbedoelde auteurs genoemde factoren na te gaan aan de

hand van de konkrete situatie in Denemarken, en dat zowel over een langere periode, 1900-1980, als met betrekking tot alle typen fictie: belletrie, ontspanningslektuur en jeugdliteratuur (vgl. genoemde paradoxen). Het overwicht van bepaalde factoren in de Deense situatie bewijst natuurlijk niet de noodzakelijkheid daarvan elders, maar in elk geval het niet-noodzakelijke overwicht van andere factoren. De beperkte waarde van dit artikel zou dan liggen in de mogelijkheid, de resultaten als 'aangescherpte hypothese' (of als objekt van kritiek) te laten fungeren, -uitgangspunt van een meeromvattend onderzoek.

Naar zal blijken ligt de eigenlijke problematiek in het bepalen van de onderlinge verhouding der extrinsieke factoren. Inventarisatie van alle in de diverse artikelen genoemde potentiële factoren leert nl., dat de daarin aangevoerde argumenten voor uitsluitend de intrinsieke factoren nogal mager en betrekkelijk gemakkelijk te weerleggen zijn aan de hand van konkrete gegevens. Een uiteenzetting hiervan volgt in par. 2.

De vraagstelling van het in par. 3 en 4 volgende eigenlijke onderzoek is daarmee voorlopig gereduceerd tot: *welke sociale en/of incidentele factoren zijn bepalend voor het (gebrek aan) succes voor de Nederlandse literatuur in Denemarken?*

1.3. Wat nu de werkwijze betreft, lijkt een receptie-onderzoek voor de hand te liggen. Immers als intrinsieke kenmerken van de literatuur-als-zodanig afvallen, blijft de door diverse extrinsieke factoren bepaalde scheve beeldvorming bij de recipiënten (kritici en publiek) over. Volgens Jauss, een van de vaders van de receptie-esthetika, is de beeldvorming rond

een literair werk of groep literaire werken bepalend voor de receptie van verwante volgende werken. Hij spreekt in dit verband van 'verwachtingshorizon'. Mandelkow heeft in zijn kritiek op Jauss duidelijk gemaakt dat dit concept veel te grof is; hij onderscheidt het nader in 'periodeverwachting', 'werkverwachting' en 'auteurverwachting', en toont aan dat de meeste totnutoe gegeven werkingshistorische beschrijvingen het complex van verbanden op foutieve wijze onherkenbaar maken ten gunste van een eenduidig proces (vgl. Jauss, 1-28; Mandelkow, 40-41). De door Mandelkow geschetste methodologische en praktische bezwaren worden verveelvoudigd bij onderzoek naar de receptie van 'een' komplette literatuur. Totnogtoe verrichte onderzoekingen hielden zich nl. altijd bezig met de receptie van een bepaald werk of een bepaalde (groep) auteur(s). In Kiel loopt weliswaar een projekt rond de Duitse receptie van de Skandinavische literatuur 1870-1914, maar dat beperkt zich -terecht- tot de receptiebepalende belletrie, terwijl voor het vaststellen van de receptie der Nederlandse-literatuur-in-vertaling in principe de invloed van alle typen fictie op de beeldvorming bestudeerd zou moeten worden.

Receptie-historisch onderzoek levert in ons geval bovendien weinig op, omdat de gangbare praktijk zich daarbij richt op de verschillende, elkaar evt. aanvullende lezersinterpretaties in opeenvolgende periodes. Ten aanzien van Nederlandse belletrie ontbreken deze interpretaties nu juist, doordat de vertaalde werken niet of nauwelijks gerecenseerd c.q. gekocht en gelezen werden. Een blik in bibliografieën van vertalingen leert dat Nederlandse belletrie zelden herdrukt wordt, terwijl van slechts zeer weinig literatoren meer dan

een of twee vertalingen in hetzelfde land worden uitgebracht. De anderzijds soms wél bijzonder grotere aantallen lezers van vertaalde ontspanningsromans hoefden geen wezenlijke interpretatie te geven, doordat de inhoud volledig aansloot bij hun verwachtingen.

Receptie-esthetisch onderzoek in engere zin valt dus af. Onderstaande poging tot analyse van de beeldvorming rond de Nederlandse literatuur in Denemarken is daarom ook groten-deels gebaseerd op literatuursociologische gegevens. In principe zijn daarbij alle potentiële factoren betrokken; ik pretendeer niet, alle onderlinge relaties van de diverse factoren uitputtend te hebben behandeld, -naar zal blijken is van sommige het overwicht dermate markant en afdoende, dat vaststelling in extenso van alle verdere kleinere verbanden tot op zekere hoogte van ondergeschikt belang wordt.

Voor de rekonstruktie van de beeldvorming ben ik uiteraard eerst nagegaan welke werken in de bewuste periode in het Deens vertaald zijn. Daarbij heb ik vnl. gebruik gemaakt van de Deense nationale bibliografie, *Dansk Bogfortegnelse*. De internationale *Index Translationum* beslaat slechts een gedeelte (1949 - heden) van de onderzochte periode en is bovendien zeer onvolledig, wat in mindere mate ook geldt voor andere bibliografieën. *Bibliographia Neerlandica* vermeldt bijv. niet de in het begin van deze eeuw verschenen boekuitgaven van kranten-feuilletons, terwijl *Het Nederlandse Boek in Vertaling* een groot aantal kinderboeken onvermeld laat. Keuze van de eeuwwisseling als grens heeft te maken met de zich in die tijd sterk wijzigende uitgeverspolitiek, gevolg van de Berner Conventie. Bovendien stond de Deen van 1900 geheel blanco tegenover onze

literatuur: in de hele negentiende eeuw zijn slechts 31 Nederlandse werken in het Deens vertaald, het laatste in 1888, en afgezien van een Conscience-golf in de jaren 1840-50 verdeeld over allerlei auteurs. Geen der negentiende eeuwse uitgaven is herdrukt. Tenslotte groeien de Vlaamse en Noord-nederlandse literatuur in het begin van deze eeuw meer en meer naar elkaar toe. De eigenlijke ontvangst en beeldvorming bij critici en publiek heb ik getracht te bepalen aan de hand van o.a. 362 recensies, te weten alle achterhaalbare kritieken 1900-1980 van resp. de Deense bibliotheekcentrale en alle grote landelijke dagbladen: *Berlingske Tidende*, *Dagens Nyheder* / *Nationaltidende*, *Information*, *Jyllandsposten*, *Kristeligt Dagblad*, *Politiken*, *Socialdemokraten* / *Aktuelt*, plus de regionale *Aarhus Stiftstidende*. Bij het achterhalen van deze besprekingen is gebruik gemaakt van de registers van het pedagogisch tijdschrift *Vor Bogen*, de bibliotheektijdschriften *Den nye Litteratur* en *Bogens Verden*; de kartotheek van *Inbindingscentralen*; de knipseldienst van de Openbare Bibliotheken; *Dansk Avis-Kronik Index*; plus de registers van de *Avislæsesal* van de Kopenhaagse Universiteitsbibliotheek.

Verder heb ik gegevens ontleend aan literatuurgeschiedenissen, tijdschriften, flapteksten, advertenties en aan gesprekken met dr. Tue Gad, fagreferent nederlandsk aan de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen; drs. Geerte de Vries, lector Nederlands aan de Universiteit van Kopenhagen; medewerkers van de uitgeverijen Gyldendal en Jespersen & Pio, de Universiteitsbibliotheek, Nederlandse en Belgische ambassade te Kopenhagen, alsmede van de Stichting voor Vertalingen te Amsterdam.

Na een uiteenzetting over intrinsieke vs. extrinsieke factoren in par. 2 volgt verslag van het eigenlijke onderzoek in de paragrafen 3 en 4. Par. 3 bevat een aantal inventarisatietabellen van vertalingen 1900-1980, waaruit een duidelijke periodisering in drie tijdvakken blijkt. In par. 4 worden na een korte inventarisatie categorieën van potentiële beeldbepalende factoren opgesteld, en voor elk van deze drie onderscheiden tijdvakken een beschrijving gegeven van de invloed die de respektieve factoren op de beeldvorming in Denemarken hebben uitgeoefend. Par. 5 bevat konklusies, -over de beperkte waarde waarvan hierboven al gesproken is.

2. INTRINSIEKE OF EXTRINSIEKE KWALITEITSGEBREKEN?

De in par. 1 genoemde essays en artikelen, waarin de geringe weerklank van de Nederlandse literatuur in vertaling ter sprake komt, wijzen nogal eens de lage kwaliteit van die literatuur als belangrijke oorzaak aan. Sommige auteurs doelen hierbij op essentieel intrinsieke kenmerken van de letterkunde als geheel, anderen op het in het buitenland heersende eenzijdige beeld, gevormd op basis van de konkrete vertalingen.

De ten gunste van het eerste standpunt aangevoerde argumenten zijn nogal mager. In een artikelenreeks in *Delta* wijst Snapper, hoogleraar Nederlands te Berkeley USA, op het wezenlijk provincialistische karakter van alle vooroorlogse Nederlandse literatuur. Achtergronden en thematiek zouden te typisch Nederlands zijn dan dat ze een buitenlander konden interesseren: strijd tegen de zee, tegen de Spaanse inkwisitie en tegen de Duitse troepen in W.O. II (sic!). De literator en zijn werk waren internationaal geïsoleerd door de zee aan

de ene en de taalgrens aan de andere kant; Multatuli en Heijermans doorbraken als enigen dit isolement en raakten ook als enigen internationaal bekend. Pas na W.O. II zou een algemeen doorbreken van deze bekrompenheid zorgen voor verandering van het karakter der Nederlandse letteren, zich kenmerkend door een bewust geschapen 'struktuurloze struktuur', waarin de vervreemding en het gebrek aan identiteit van de moderne mens wordt uitgedrukt (Snapper, 3, 34-36, 39-40). Soortgelijke uitspraken vinden we bij Chorus (87): "Alleen in de lyriek bereiken we de top, in de rest waren we tot voor kort tweederangs". Tegenover Snappers nadruk op de inhoud legt Kousbroek (179) het accent op de vorm, in zijn uitspraak dat gebrek aan kompositievermogen bij Nederlandse auteurs de vermoedelijke hoofdoorzaak van hun geringe succes elders is.

Nu neemt de vaderlandse letterkunde in internationaal opzicht zeker een bescheiden plaats in. In tegenstelling tot bijv. de Skandinavische landen missen we auteurs van wereldformaat, -die bovendien belangstelling voor minor poets uit dezelfde literatuur konden stimuleren. Veel Nederlandse producten hebben ontegenzeggelijk een provincialistisch karakter. Hangt dat echter samen met thematiek en geografische omstandigheden, zoals Snapper beweert? Als diens voorbeeld, strijd tegen de zee, te typisch Nederlands is, hoe kon dan de door hem zelf als uitzondering genoemde Heijermans internationaal succes boeken met *Op hoop van zegen*? of wat verklaart dan bijv. de internationale faam van Theodor Storms novelle *Der Schimmelreiter*, waarin de strijd tegen diezelfde Noordzee zo'n belangrijke rol speelt? En wat het isolement tussen

zee en taalgrens betreft, geldt dat niet evenzeer voor Skandinavië als geheel, dat minder inwoners heeft dan het Nederlandse taalgebied?

Annie Romein-Verschoor toont in haar dissertatie aan, hoe de beperktheid van veel vooroorlogse romans, i.c. de 'damesromans', ligt in gebrek aan psychologische diepgang en originaliteit, plus een wijdlopige, epigonistische stijl. Maar juist dié romans boekten internationaal succes, terwijl andere vooroorlogse auteurs als Bordewijk, Elsschot, Slauerhoff, Walschap e.a., die kwa thematiek, psychologie én stijl ver uitstegen boven provincialisme en beperktheid en die zich wat dat betreft zeker konden meten met buitenlandse literatoren, ondanks hun kwaliteiten niet aansloegen over de grenzen. (Ik ga even voorbij aan de poëzie, waarvan het gemiddeld niveau over het algemeen hoger geschat wordt; deze lijdt nu eenmaal q.q. extra aan het euvel van moeilijke vertaalbaarheid plus geringe commerciële aantrekkelijkheid, zodat ze de buitenlandse lezer meestal überhaupt niet onder ogen kán komen.)

Het door Snapper benadrukte verschil in karakter en kwaliteit tussen de produktie van vóór en na 1945 heeft in elk geval niet geleid tot een algemene stijging in hoeveelheid of afzet van naoorlogse vertalingen. De gegeven naoorlogse karakteristiek is al evenmin een intrinsiek kenmerk: er zijn voldoende auteurs, ook van niveau, die zich aan het beeld van vervreemding en desolaatheid onttrekken. En diezelfde somberheid, die volgens De Wit (201) bepalend is voor herkenning en groot succes bij het Poolse publiek wordt elders juist gezien als belemmerende faktor ("De rest van de wereld

vindt onze literatuur te somber", artikel in *NRC-Handelsblad*, 11-12-1979). Bovendien behoren tot onze weinige succesvolle auteurs zowel vooroorlogse als naoorlogse schrijvers: Couperus in Engeland en Polen (Morel, 405-6; Klimaszewska, 207) en Van Ostaijen en Raes in de BRD (De Vin, 20-21); Verschillen in verkoop van eenzelfde auteur in diverse landen wijzen evenmin op een relatie tussen intrinsieke kenmerken van de literatuur en (gebrek aan) succes: dezelfde Couperus deed het slecht in Duitsland (Hillner, 99) en Wolkers' succes met *Een roos van vlees* in Zweden staat in contrast tot het fiasko van de Westduitse uitgave (De Vin, 18). Tenslotte behalen opeenvolgende vertalingen van thematisch verwant werk van dezelfde auteur in hetzelfde land zeer verschillende verkoopresultaten, zoals bijv. Hugo Raes in de BRD (De Vin, 21). Kousbroeks structuurargument wordt voldoende ontzenuwd door het feit, dat we meerdere uitgesproken 'strukturalisten' tellen onder onze beste auteurs (Vestdijk, Hermans), die ondanks hun hechte kompositie elders een uiterst lauwe respons kregen (Hillner, 99; Van Marken, 68; Vincent, 362).

Al deze verschillen tussen en binnen de diverse landen tonen wel aan, dat er andere dan intrinsieke factoren in het spel zijn; er bestaat geen noodzakelijk verband tussen kwaliteit van de Nederlandse literatuur-als-geheel en haar geringe succes buiten de grenzen. De situatie verschilt van land tot land en van moment tot moment, en een nadere vergelijking van landen in dezen vooronderstel studie naar de oorzaken van die situaties per land afzonderlijk.

Iets anders dan intrinsieke kwaliteit is natuurlijk de kwaliteit van konkrete vertalingen in verhouding tot het ge-

halte van overig, omstreeks dezelfde tijd in het bewuste land of taalgebied uitgebracht oorspronkelijk werk. Deze vorm van 'kwaliteit' zal als één der factoren in het onderstaande aan de orde komen.

3. INVENTARISATIE VAN NEDERLANDSE LITERATUUR IN DEENSE VERTA- LING 1900-1980

In onderstaand overzicht van literaire vertalingen is het begrip 'literair' zo ruim mogelijk opgevat, nl. als de verzameling van alle teksten met fiktief karakter. Autobiografieën, essayistiek en puur stichtelijke lectuur zijn niet verwerkt (het enige reële twijfelgeval is het dagboek van Anne Frank, dat inmiddels aan de 30ste Deense druk toe is). De nadere uitsplitsing in belletrie versus ontspanningslectuur kan niet anders dan op subjektieve en dus aanvechtbare gronden geschieden. Het al dan niet voorkomen in de kartotheek van het Nederlands Letterkundig Museum is bij gebrek aan beter als eerste criterium gehanteerd. De verkregen verzameling belletrie heb ik nog weer uitgedund door het schrappen van die teksten, waarvan de konkrete inhoud dermate prevaaleert boven de structuur, dat m.i. niet van belletrie in engere zin gesproken kan worden. Voorbeelden van deze subjektieve weging zijn te vinden door het vergelijken van tabel B en C; wie het resultaat nog te licht vindt, kan de te licht bevonden auteurs alsnog op het geheel van tabel C in mindering brengen. Opneming van een auteur in de categorie ontspanningslectuur wil anderzijds niet zeggen, dat binnen die categorie geen grote niveauverschillen zouden bestaan.

De in tabel A, B en C genoemde getallen hebben uitsluitend betrekking op de eerste uitgaven van complete romans, novellen

of anthologieën; voor herdrukken en anderssoortige uitgaven zien men resp. tabel D en E. De uitgevers bleken desgevraagd niet bereid tot het verstrekken van preciese verkoopcijfers, -slechts tot het aangeven of een bepaalde uitgave wel of niet had uitgekund. Over het algemeen kan men zeggen dat alleen tot vervolg op een debuut wordt overgegaan, als een ruime winstmarge op de eerste uitgave is behaald. Uiteraard geldt één en ander nog sterker voor herdrukken. De gemiddelde oplage is 2-3000 exemplaren, bij succesauteurs echter meer: Willy Corsari 10.000.

Tabel A: AANTALLEN VERTALINGEN

In de periode 1900-1980 zijn in totaal 404 werken vanuit het Nederlands in het Deens vertaald.

	belletrie		ontspannings- lektuur		jeugdboeken	totaal	
I. 1900-1910	3	20%	5	33%	7	15	3%
1910-1920	2	22%	1	11%	6	9	2%
1920-1930	2	29%	1	14%	4	7	2%
II. 1930-1940	18	31%	37	64%	3	58	14%
1940-1950	14	16%	63	71%	11	88	22%
1950-1960	12	19%	39	62%	12	63	16%
III. 1960-1970	8	11%	15	20%	53	76	16%
1970-1980	1	1%	2	2%	65	68	22%
	60	15%	163	40%	181	404	100%

Tabel B: AANTALLEN VERTALINGEN PER SCHRIJVER

Willy Corsari	27	Ina Boudier-Bakker	8	Felicie Jehu	6
Hans Martin	19	Jan de Hartog	8	Marie v. Zeggelen	5
Dick Bruna	15	Anne de Vries	8	A. den Doolaard	5
Jo v. Ammers-Küller	14	Piet Bakker	6	A.M. de Jong	5
Leonard Roggeveen	11	Dick Laan	6	An Rutgers v.d.	
Jaap ter Haar	10	Annie M.G. Schmidt	6	Loeff-Basenaau	5

Abraham Duif, Johan Fabricius, Anton Kolnberger, Madelon Lulofs, A. Roothaert, Els Stam, Truus Vinger, Felix Timmermans 4

Han Aalberse, Rein Brouwer, Rie Cramer, Ary den Hertog, Margriet Heymans, Leonard Huizinga, Diet Kramer, Herman de Man, Top Naeff, Marijke Reesink, Carel & Margo Scharten-Antink, Jan Gerhard Toonder, W.F.H. Visser, Anton de Waal 3

Totaal 238 vertalingen; van de overige auteurs zijn slechts 1 of 2 werken vertaald.

TABEL C: BELLETRIE

A. den Doollaard, A.M. de Jong	5
Johan Fabricius, Madelon Lulofs, Felix Timmermans	4
Herman de Man, Top Naeff, Carel & Margo Scharthen-Antink	3
Johan Brouwer, Antoon Coolen, Jef Last, Multatuli, Theun de Vries	2
Piet van Aken, Jan Campert, Jan Cremer, Maria Dermout, Pierre Dubois, Frederik van Eeden, Willem Elsschot, Marnix Gijsen, Willem Frederik Hermans, Karel Jonckheere, Anton Koolhaas, Clare Lennart, A.H. Nijhoff, Marianne Philips, Filip de Pillecijn, Jacques Presser, Stijn Streuvels, Simon Vestdijk, Carel Vosmaer, Gerard Walschap, Constant van Wessum, Johan van der Woude	1
Anthologieën: <i>Nyere Flamsk Prosa</i> (romanfragmenten en verhalen van Van Aken, Boon, Brulez, Claus, Demedts, Elsschot, Gilliams, Gijsen, Jonckheere, Lampo, De Pillecijn, Raes, Roelants, Ruyslinck, Streuvels, Teirlinck, Timmermans, Vandelloo, Walschap, van de Woestijne); <i>Nyere Hollandsk Prosa</i> (romanfragmenten en verhalen van Belcampo, Blaman, Bordewijk, Boudier-Bakker, Campert, Carmiggelt, Coolen, Couperus, Dermout, Den Doollaard, Hamelink, Helman, Hermans, De Jong, Koolhaas, Minco, Morriën, Mulisch, Du Perron, Van het Reve, Van Schendel, Slauerhoff, Van Velde, Vestdijk, Wolkers); <i>Hollandske Noveller</i> (verhalen van Bernlef, Campert, Claus, Hamelink, Hermans, Minco, Raes, Van het Reve, Vandelloo, Wiener, Wolkers).	
In totaal 66 vertalingen, waarvan 6 jeugdboeken (Koolhaas, Naeff, Last).	

TABEL D: HERDRUKTE AUTEURS

De jaartallen geven de 'Wirkungsdauer' van de auteurs aan, d.w.z. de periode tussen de publikatie van het eerste boek en de laatste herdruk van eenzelfde schrijver. De lijst is onvolledig, daar *Dansk Bogfortegnelse* herdrukken alleen bij gewijzigde uitgave vermeldt.

Han Aalberse 1959-1966; Clara Asscher-Pinkhof 1964-1973; Piet Bakker 1941-1972; Ina Boudier-Bakker 1931-1950; Johan Brouwer 1942-1947; Willy Corsari 1935-1973; Jan de Hartog 1941-1972; Hans Martin 1943-1979; Top Naeff 1904-1914; An Rutgers van der Loeff 1949-1964; Els Stam 1970-1975.

TABEL E: DIVERSEN

Ongepubliceerde vertalingen: 1) Lodewijk de Boer, *Zeven manieren om een rivier over te steken* en *The family* (vertaald via het Engels), 2) Frederik van Eeden, *IJsbrand*, 3) Herman Heijermans, *Op hoop van zegen* en *Schakels*. Manuscripten/typoscripten in de verzameling van de U.B. Kopenhagen, afd. dramatisch bibliotek.

4) Maurice Gilliams, *Elias of het gevecht met de nachtegale*, 5) Herman Teirlinck, *Marie Speermalie* (zie par. 4.3.3.).

Tijdschriftpublicaties: 1) *Illustreret Tidende*: verhalen van Multatuli (1901), Samuel Falkland (Heijermans) (1910-1911), Marie van Zeggelen (1915-1916). 2) *Perspektiv*: Marga Minco (1960). 3) *Vindrosen*: Holland-nummer met Andreus, Koolhaas, Voeten, Roland Holst (1961); Jonckheere

(1962), Wolkers (1968). 4) *Hvedekorn*: Holland-nummer met poëzie van Campert, Kouwenaar, Lucebert e.a.
Feuilleton: Louis Couperus, *De stille kracht*, *Eerlingske Tiden* (1903)/ (1965).

Nederlandse bijdrage in internationale bundel: Anton Koolhaas, *Een bloem voor morgen*, in: *I dags fortællinger* (1967).

4. ANALYSE VAN DE BEELDVORMING ROND DE NEDERLANDSE LITERATUUR 1900-1980.

4.1. De in de diverse bijdragen aan *Delta* en *Ons Erfdeel* genoemde stimulerende of remmende extrinsieke factoren worden soms aangetoond aan de hand van konkrete gegevens, soms geponeerd in de vorm van een postulaat. Wat sommigen als positief beschouwen - de specifieke sfeer in een bepaald werk, de invloed van een gunstige recensie - wordt door anderen als irrelevant of negatief gezien. Enkele auteurs besteden bewust slechts aandacht aan een enkel aspect, anderen behandelen de diverse factoren slechts zijdelings. Nadere inventarisatie naar frekwentie heeft dus weinig zin; hier wordt volstaan met indelen in categorieën. Ziet men af van allerlei causale verbanden, dan blijken de factoren als volgt te kunnen worden verdeeld:

- kwaliteitskenmerken van het specifieke vertaalde werk in verhouding tot de in het vreemde land heersende literaire smaak;
- aanwezigheid van dokumentatie (bekendheid van uitgevers, critici en publiek met de Nederlandse literatuur in het algemeen);
- partikulier initiatief (o.a. persoonlijke relaties van vertalers/consulenten met uitgevers);
- cultuur- en vertaalpolitiek (overheidsbeleid, subsidiëring van vertalingen);

- uitgeversbeleid;
- kwaliteit van de vertaling;
- ontvangst door de kritiek.

Sommige categorieën zijn meer dan andere van invloed op het loutere verschijnen van vertalingen, terwijl andere meer direct beeldvormend lijken. Het enkele verschijnen is als conditio sine qua non echter uiteindelijk minstens zo bepalend voor die beeldvorming, -die overigens op haar beurt mede het verschijnen beïnvloedt. Wat de categorie 'ontvangst door de kritiek' betreft: deze kan niet alleen het verwachtingspatroon van het publiek, doch ook dat van kollega-kritici beïnvloeden: zie par. 4.3.7.

4.2. PERIODE 1900-1930

4.2.1. *Kwaliteitskenmerken in relatie tot de literaire smaak.*

Zijn de geringe hoeveelheid en weerklank van Deense vertalingen van Nederlands werk in de periode 1900-1930 te verklaren vanuit diskongruentie in literaire smaak? Te spreken over zoiets als 'literaire smaak' is een hachelijke zaak. De thans als representatief voor de toenmalige smaak beschouwde dichtbundels en novellen der Deense symbolisten uit de jaren '90 van de vorige eeuw werden bij hun verschijning in niet meer dan enige honderden exemplaren verkocht, terwijl anderszijds werk van literatoren als Balzac, Maupassant en Toergenjew in enorme oplagen van 50 øre per stuk als ontspanningslektuur naar het grote Deense publiek uitging (Møller-Kristensen, 158 en 169). Literaire stromingen zijn m.a.w. lang niet altijd representatief voor de reële lezershouding van zelfs de intellectuele bovenlaag.

Voor de jaren 1900-plm. 1920 kan men in zoverre iets veiliger van 'de' literaire smaak spreken, dat de 'stoflige gennembrud' van neo-realisten als Jacob Knudsen, Johan Skjoldborg en later ook Johannes V. Jensen en Martin Andersen Nexø bij een veel breder publiek aansloeg dan alleen het traditionele 'literaire' publiek (Møller-Kristensen, 159-160). De relatieve eenvoud van hun proza zal daar niet vreemd aan geweest zijn: hun direkte wijze van beschrijven vormt een reactie op al de literaire kenmerken van het voorafgaande decennium, als pessimisme, individualisme, 'artisme', symbolisme en vlucht uit de werkelijkheid. Naast deze nieuwe auteurs handhaven zich echter schrijvers uit de oorspronkelijke naturalistische school als Herman Bang en Henrik Pontoppidan (Møller-Kristensen, 156), die bepaalde trekken met de 'negentigers' gemeen hebben. Hun lezerspubliek was evenwel minder gespreid dan dat van de neo-realisten (vgl. Møller-Kristensen 184 vv.). Van alle in deze periode vertaalde *literatoren* past een figuur als Streuvels (vertaald 1931) dus redelijk goed in het Deense tijdsbeeld, Vosmaer (1900) niet, terwijl zo verschillende auteurs als Couperus (1903), Van Eeden (1903) en Multatuli (1901) redelijk dan wel matig in het kader passen. Een direkte verklaring voor aller fiasko kan dus hoogstens voor Vosmaer (deels) in diskongruentie van literaire smaak worden gezocht. De negatieve invloed op de beeldvorming is dan ook meer indirect, nl. het niet uitkomen van verdere vertalingen. Om door te breken als 'onbekende' literatuur is nu eenmaal kwalitatief overwicht i.p.v. gelijkgewicht nodig, en het rond 1900 in de marge van de Nederlandse belletrie opkomende sociaal-realisme en psychologisch realisme van Querido, De Meester, Robbers e.a.

kon zich in geen enkel opzicht meten met het bovendien anders geaarde Deense realisme. In Nederland lag het literaire zwaartepunt in deze periode in de lyriek en in de door Knudsen c.s. zo verworpen stromingen. De enige potentiële uitzondering, Heijermans, leed schipbreuk op andere gronden: zie par. 4.2.5.

De *ontspanningslektuur*, die in 1900 zeventig à tachtig procent van de in het Deens vertaalde literatuur uitmaakt, is veel minder dan de belletrie aan stromingen onderhevig, en de binnenlandse en buitenlandse produktie vertonen weinig essentiële verschillen. Het nauwelijks voorkomen van Nederlands werk hangt dan ook primair samen met de uitgeverspolitiek: zie par. 4.2.5. Gezien de sterke scheiding tussen de geïmpliceerde lezersrol van resp. belletrie en ontspanningslektuur (dit i.t.t. de periode 1930-1960) kunnen we gevoeglijk zeggen dat de zeer weinige Nederlandse ontspanningsromans, verschenen bij provinciale uitgeverijen, het 'litteraire', vnl. Kopenhaagse publiek niet onder ogen zijn gekomen.

Wel is er een geval waarin een verkeerd verwachtingspatroon t.a.v. de in te nemen lezersrol zeer waarschijnlijk negatief heeft gewerkt, nl. de publikatie van Couperus *De stille kracht* als feuilleton in *Berlingske Tidende*. Couperus' Nederlandse feuilletonsuccessen berustten op sterke identifikatiemogelijkheden en/of de eenvoudige structuur. *Eline Vere* verscheen niet voor niets juist in het Haagse dagblad *Het Vaderland* en was bovendien kwa taalgebruik veel natuurlijker dan de latere romans. Na *Eline Vere* bestaat Couperus' feuilletonproduktie uit wat door hemzelf werd aangeduid als broodschrijverij, -vnl. losse schetsen en reisverslagen.

Waar nu een direkte identifikatiemogelijkheid ontbreekt, en dat was in Kopenhagen t.o.v. de Indisch-Nederlandse wereld van *De stille kracht* zeker het geval, resteert uitsluitend het gewone verwachtingspatroon t.o.v. feuilletons: divertissement. En hoewel binnen eenzelfde lezer een diversieve en een meer literaire leeshouding verenigd kunnen zijn, was dit t.a.v. Couperus nauwelijks waarschijnlijk bij de lezers van *Berlingske Tidende*: de konservatieve bourgeoisie, die al eerder geen goed woord over had voor het werk van Couperus' Deense geestverwant, de 'decadent' Herman Bang. (Møller Kristensen, 181). Een eventuele literaire leeshouding zal dus gehinderd zijn door Couperus' preciositeit, en een waarschijnlijker diversieve leeshouding door de voor hem zo kenmerkende uitwijdingen en herhalingen ten koste van de primaire handeling. In tegenstelling tot de schrijfsters Cecile Goekoop en Melati van Java, van wie de vertaalde feuilletons na afloop in boekvorm verschenen, was het hiermee voor Couperus in Denemarken afgelopen; latere pogingen om uitgevers te interesseren mislukten (Hammerich, 1973, 100). Dat het ook anders had kunnen lopen, bewijst de situatie in Noorwegen, waar een direkte boekuitgave van *Eline Vere* gevolgd werd door vertalingen van *Majesteit* en... *De stille kracht*.

Zoals belletrie en ontspanningslektuur in deze periode een strikt gescheiden publiek hebben, heeft ook de Nederlandse jeugdliteratuur haar eigen circuit. Jeugdboeken werden aan het begin van deze eeuw door volwassenen uitsluitend als pedagogisch middel gezien, niet als potentiële literatuur. Het in 1896 door de Duitser Heinrich Wolgast gepubliceerde strijdschrift *Das Elend unserer Jugendliteratur*, een apologie

van het artistieke jeugdboek, vond in Denemarken -anders dan in Duitsland en Zweden- nauwelijks weerklank. Het pedagogische tijdschrift *Vor Ungdom* besteedde als enige Deense periodiek aandacht aan jeugdliteratuur, en legde nadruk op opvoedkundige waarden, daarin gesteund door het beleid van de opkomende schoolbibliotheken en jeugdbewegingen. De meeste auteurs van het 'betere' jeugdboek waren dan ook uit het onderwijs afkomstig. Naast deze uiteraard moralistische boeken handhaafden zich in de leespraktijk van de jeugd de als slecht beoordeelde avonturenromans, vaak primair voor volwassenen geschreven triviaalliteratuur. Bij de jeugd stond dit populaire genre duidelijk bovenaan (vgl. Winge, 1976, 29-30, 100, 192 vv., 286 vv.).

De vertalingen van Nederlandse jeugdboeken leveren tegen deze achtergrond een verrassend beeld op. Ten opzichte van de overige uit het Nederlands vertaalde werken in deze periode onderscheiden ze zich door relatief sterke vertegenwoordiging en continuïteit, en binnen het totale Deense jeugdboeken-aanbod door kwaliteit en oorspronkelijkheid. Rie Cramer, Top Naeff, Nynke van Hichtum en Marie van Zeggelen zijn de bekendste namen. De laatste twee zijn vertegenwoordigd met resp. in Afrika en Indië spelende geschiedenissen, en onttrekken zich daarmee al aan het destijds in Denemarken gangbare patroon dat vrouwen specifieke meisjesboeken schreven, die zich afspeelden in een gelukkige burgerlijke omgeving. Nynke van Hichtums *Oehoehoe* (*Ohuhue*, 1908) beschrijft het harde leven van een kafferjongen. De heersende karakteristiek gold evenmin voor Top Naeff, wier *Schoolidyllen* (*Skole-idyller*, 1904) in Nederland wegens de beschrijving van 'gemene lera-

ressen' en een vermeende te grote vloedheid meermalen op pedagogische bezwaren was gestuit (vgl. Daalder, 117). Ondanks deze afwijking van het patroon werd de impliciete waarde erkend door *Vor Ungdom* (vgl. par. 4.2.7.), en de zich sterk op deze kritiek richtende aanschafpolitiek van schoolbibliotheken (Winge, 1976, 155-158, 177) is ongetwijfeld medeoorzaak van het redelijke tot aanzienlijke succes geweest. Van Marie van Zeggelen werden drie werken vertaald en twee bewerkt; van Top Naeff drie, die alle werden herdrukt.

Alle 17 jeugdboeken zijn vertaald door de destijds bekende en geprezen Deense jeugdboekenschrijfster Emma Kraft, en van dit aantal kwamen er 11 uit bij dezelfde uitgever, Jespersen. Een en ander heeft wellicht voor onderwijzers en bibliothekarissen een min of meer kontinu beeld opgeleverd van goede Nederlandse kwaliteit. De visie op Nederlandse literatuur is hierdoor echter geenszins beïnvloed, daar jeugdboeken immers niet met literaire maatstaven werden beoordeeld. Buiten pedagogische kringen was er onder volwassenen al helemaal geen belangstelling voor het jeugdboek. Dagbladkritiek beperkte zich tot de weken rond Kerstmis, waarin enkele 'recensies' van 4 à 5 regels per boek strekten tot koopadviezen aan de ouders. Zelfs een blad als *Politiken*, dat in de Deense literatuurkritiek zo'n belangrijke rol speelt, onttrok zich niet aan dit patroon. Ook wat de jeugdige lezers zelf betreft, hoeven we ons geen illusies te maken over een eventuele beeldvorming. Het sterk internationale karakter van jeugdliteratuur, in de hand gewerkt door grote aantallen vertalingen en -vaak aan het land aangepaste- bewerkingen, heeft tot gevolg dat de nationaliteit van de auteur voor de

heeft zich over de loutere dokumentatie heengestrekt (vgl. Kjærgaard, 235). Wat Multatuli betreft zal echter de exceptionele sensatie die de Duitse Multatulivertaling kort tevoren had teweeggebracht en die door verscheidene recensenten wordt gememoreerd, ongetwijfeld van doorslaggevende betekenis zijn geweest voor uitgave. Hetzelfde geldt voor de vertaling van Vosmaers *Amazona*, in 1900 uitgebracht in een voor die tijd zeer grote oplage (vgl. Møller-Kristensen, 157) van 4000 exemplaren; de inleiding van de uitgave vermeldt een voorafgaande Franse, Duitse en Engelse vertaling. Wezenlijk positieve invloed op receptie en verkoop heeft dit alles niet gehad: zie par. 4.2.5. en 4.2.6. Het ontbreken van verdere dokumentatie bestendigt ondertussen natuurlijk de indruk van een onbelangrijke literatuur zonder Europees perspectief, met als gevolg een negatief verwachtingspatroon ten opzichte van eventuele vertalingen.

4.2.3./4.2.4. *Partikulier initiatief; cultuur- en vertaalpolitiek.*

Inzake deze factoren kunnen we betrekkelijk kort zijn. Van een gerichte overheidspolitiek is geen sprake, terwijl de positieve maar voor beeldvorming en receptie uiteindelijk beperkte rol van Alfred Ipsen hier boven ter sprake is gebracht. Emma Kraft speelt in zoverre een sleutelrol, dat zij niet alleen verantwoordelijk is voor de 17 jeugdboekvertalingen, maar daarmee tussen 1914 en 1924 voor alle vertalingen vanuit het Nederlands überhaupt. Haar eigen jeugdboeken waren steeds zeer positief ontvangen en op de lijst van voor bibliotheken meest aanbevolen werken van 1910 neemt zij kwa aantal de tweede plaats in met dertien stuks. *Vor Ungdom* prijst in elke

recensie van haar vertalingen het voortreffelijke Deens en de op kinderen afgestemde stijl. Doordat zij meer op de voorgrond trad (Ipsen vertaalde niet zelf), was haar invloed op de verkoop ongetwijfeld groter; het effect op de beeldvorming rond de Nederlandse literatuur was per saldo echter even beperkt, zoals we in 4.2.1. zagen.

Andere partikuliere initiatieven zoals een eerste leerboek Nederlands van M. Meyboom en I. Tvede (1906) hebben geen direkt effect op vertalingen gehad. Hetzelfde geldt voor een arrangement van *Politiken* rond Van Eeden in 1910. Kjærgaard (236) vermeldt abusievelijk 1902 en suggereert verband met het uitkomen van *De kleine Johannes*, maar in werkelijkheid ging het om een voordracht uit *De blijde Wereld* en een uiteenzetting rond het Walden-experiment. Literaire motieven ontbraken bij organisator Cavling. "Ik begon (...) te bemerken", schrijft Van Eeden, "dat ik in handen van een politieke partij was gevallen. Ik ben feitelijk geëxploiteerd door *Politiken*, het radicale blad. Alleen dat blad heeft reclame voor mij gemaakt, soms op zeer smakeloze wijze" (Van Eeden, 1068). Het evenement bracht dan ook geen nieuwe vertalingen met zich mee. Terwijl bijv. in Zweden *De heks van Haarlem* in vertaling uitkwam (1916), berust in de toneelafdeling van de Kopenhaagse U.B. slechts een nooit voor opvoering gebruikte manuscriptvertaling van *Ibsen*.

4.2.5. Uitgeversbeleid.

Gezien het voorafgaande zal het niet verbazen dat er bij Deense uitgevers weinig belangstelling bestond voor de Nederlandse letteren. De diskongruentie tussen het Deense en

Nederlandse neorealisme, onbekendheid met de literatuur bij gebrek aan vroegere vertalingen, en het vrijwel ontbreken van vertalers en consulenten staan tegenover een groot aanbod Duits en Engels werk van gezochte inhoud en niveau plus een navenant aanbod van vertalers. Zoeken naar geschikt Nederlands werk was alleen maar tijdrovend.

Dit beleid geldt nog sterker t.a.v. de ontspanningslektuur: het patroon van lage prijzen en dus een noodzakelijke hoge omzet, schakelt het Nederlands vrijwel uit. Een uitzondering als Cecile Goekoops *Hilda van Suijlenburgh* was dan ook opgevallen door een enorm verkoopsucces in Nederland: zes drukken in één jaar (Romein-Verschoor, 1935, 70). Iets dergelijks geldt voor destijds in ons land zeer populaire auteurs als Kees Meekel en Melati van Java. De historische romans van Anton de Waal, vertaald in 1900, 1903 en 1910, waren gericht op een katholiek publiek en ontleenden hun succes aan een sterk konfirmatieve werking bij een beperkte maar loyale groep. Overigens verschenen deze ontspanningsromans niet bij de grotere uitgeverijen, maar resp. als boekuitgaven van eerst als feuilletons in de provinciale pers verschenen romans, en bij een katholieke uitgeverij.

De enige min of meer consistente politiek wordt gevoerd op het gebied van de jeugdboeken, door uitgeverij Jespersen (zie 4.2.1.); per saldo is deze voor de beeldvorming uiteindelijk toch weinig effectief.

Als geheel kunnen we zeggen, dat het uitgeversbeleid commercieel en onsamenvattend is. Een Deense pendant van de Nederlandse non-kommerciële Wereldbibliotheek (de 'Maatschappij tot verspreiding van goede en goedkope Lectuur', opgericht

1905), die zoveel Skandinaviërs op de Nederlandse markt heeft gebracht, ontbreekt.

4.2.6. *Kwaliteit van de vertaling.*

De Deense uitgave van de *Max Havelaar* leek alles mee te hebben: voorpubliciteit, dokumentatie voorhanden, publikatie door de meest gerenommeerde literaire uitgeverij, uitgebreide recensies op de dag van verschijnen, in *Politiken* zelfs op de voorpagina (8-11-1901). Toch liep het boek volstrekt niet: nog in 1907 trachtte Gyldendal vergeefs de restoplage in een nieuw omslagje te slijten aan de abonnees van haar 'læsekreds'. Een blik in de vertaling zelf verklaart veel. Vertaler Carl Michelsen, van wie geen enkele andere vertaling uit het Nederlands bekend is, meldt in zijn voorwoord dat hij "af Hensyn til danske Læsere (har) tilladt sig at forkorte den oprindelige Tekst og med velberaad Hu undgaaet saa mange malajiske og javanesiske Ord som muligt". De gevolgen van deze aktie zijn rampzalig. Meer dan een kwart is geschrapt, o.a. de Barbertje-scène, Frits' liefdesgedicht, grote delen van het pak van Sjaalman en van Droogstoppels kommentaren. Allerlei voor Multatuli zo typerende tussenopmerkingen zijn weggelaten of 'keurig' syntaktisch geïntegreerd. Typografische eigenaardigheden ontbreken eveneens: de beroemde laatste scène bijv. is gezet uit één letter, zonder regels wit, spaties, kursiveringen en kapitalen, zelfs zonder een vraagteken achter de laatste wanhoopsvraag. Wie de Nederlandse *Havelaar* erbij neemt, kan zich blindelings het effect van de Deense voorstellen.

Is het een wonder dat *Politikens* recensent het begin moi-

geautoriseerde en ook veel betere vertaling van *Schakels* (*Lænker*; het skript bevindt zich evenals dat van *Haabet* in de dramatiek bibliotheek van de U.B. te Kopenhagen) heeft de schade niet meer kunnen herstellen, -het stuk is nooit opgevoerd. Het zou überhaupt tot 1973 duren voor er met een stuk van Lodewijk de Boer weer Nederlands werk op de Deense planken verscheen.

Blijkt hier een duidelijk negatieve invloed van slechte vertalingen van belletristisch werk, over de kwaliteit der vertalingen van ontspanningslektuur kan ik bij gebrek aan kritieken en de meeste originelen zelf niets met zekerheid zeggen. Veel beter zal het waarschijnlijk niet geweest zijn, al kunnen tekst en publiek misschien iets meer hebben in dit opzicht. Wat tenslotte de kwaliteit van Emma Krafts kinderboekenvertalingen betreft, deze is hierboven al genoemd.

4.2.7. *De kritiek.*

Negatieve invloed op de beeldvorming is mogelijk mede uitgegaan van bovengenoemde recensies van Multatuli, maar zéker van het oordeel over Heijermans. Voorzover te achterhalen heeft alle andere belletrie en ontspanningslektuur het zonder bespreking moeten doen. Hetzelfde *Politiken* dat in 1910 Van Eeden zo fêteerde, heeft in 1903 geen letter aan diens *Kleine Johannes* besteed. De oorzaken zijn al evenmin te achterhalen, maar het heeft uiteraard de verspreiding niet in de hand gewerkt. En hier was nu eens sprake van een geautoriseerde vertaling, die het origineel getrouw navolgt (Van Eeden kon de kwaliteit redelijk goed beoordelen dankzij Ipsen en zijn eigen vrouw, die goed Deens kende en o.a. Andersen in het Neder-

lands vertaalde. Hijzelf noemt Andersen één van zijn leermeesters, en *De kleine Johannes* vertoont duidelijke reminiscenties aan de grote Deen (vgl. Keersmaekers, 275). Is bij zijn weinige Deense lezers de vergelijking met Andersen soms extra in zijn nadeel uitgevallen, of heeft de diskongruentie met de neo-realistische stroming van het ogenblik negatief gewerkt?).

Bij Vosmaer is het ontbreken van kritieken vermoedelijk te verklaren doordat de vertaling uitkwam bij een betrekkelijk onbekende uitgeverij, A. Christiansen; bij Streuvels door de uitgave als losse editie van een tijdschrift, -een publikatievorm die zelden voor bespreking in de dagbladen in aanmerking komt. Ook de gebundelde feuilletons en overige ontspanningslektuur kwamen uit bij kleine, meest provinciale uitgeverijen. Vooral in het geval van belletrie echter, staat 'geen kritiek' gelijk met negatief effect: door het wegvallen van de kleine maar desondanks voornaamste kans om een groter publiek te wijzen op het bestaan van een Nederlandse kwaliteitsproduktie blijft het negatieve of in het beste geval blanco verwachtingspatroon ongewijzigd.

Niels Kristensen, de drijvende kracht achter *Vor Ungdom* en de meest invloedrijke kritikus binnen school- en bibliotheekwezen (Winge, 1976, 155-8 en 177) was steeds positief over de Nederlandse jeugdboeken. Top Naeff's *Schoolidyllen*, schrijft hij, "mangler den Bredde og smaalige Udpenslen som Bøger for Piger ellers saa ofte har, og (...) fremtræder i klart og godt Sprog." Nynke van Hichtum wordt geprezen om haar helderheid, en Marie van Zeggelens boeken zijn "selvskrevne i Skolebibliothekerne" (*Vor Ungdom*, 1905, 509; 1910,

473; 1912, 410(o.a.)). Voor het effect van deze kritieken zie men par. 4.2.1.

4.3. PERIODE 1930-1960.

4.3.1. *Kwaliteitskenmerken in relatie tot de literaire smaak.*

Op het eerste gezicht is het nogal merkwaardig dat deze periode als geheel een vrijwel continu 'succes' voor de vertalingen oplevert (zie tabel A). In *belletristisch* opzicht zijn de drie decennia, waar W.O.II middenin valt, immers noch in Nederland, noch in Denemarken een eenheid, terwijl ook de respectieve literaire stromingen in beide landen soms nogal uiteenlopen. Vgl. bijv. de dertiger jaren: In Denemarken nadruk op het drama en de geëngageerde 'kollektieve romans', in Nederland op de lyriek en op sterk uiteenlopende vormen van meer individualistisch gerichte romans.

Nadere bestudering van de lijst vertalingen toont dan ook aan dat de eenheid elders gezocht moet worden. Auteurs die de literaire tand des tijds in Nederland hebben doorstaan, hadden destijds in vertaling geen succes en verdwenen na hun eenmalige 'poging' van het Deense toneel: Elsschot, Gijsen, Vestdijk, Walschap e.a. Daarentegen hadden auteurs die naar tegenwoordige opvatting de toets der literaire kritiek nauwelijks meer kunnen doorstaan, veel succes: Ina Boudier-Bakker, A. den Doollaard, A.M. de Jong, Herman de Man, Carel & Margo Scharten-Antink.

De letterkundig gezien marginale positie van deze laatste groep bemoeilijkt het trekken van een scherpe grens met de topsellers van de periode, Willy Corsari en Jo van Ammers-Küller. Literaire en 'triviale' kenmerken in het werk van

deze twee schrijfsters onderscheiden zich hoogstens gradueel van Ina Boudier c.s. De grondgedachte in het werk van een socialistisch literator als A.M. de Jong bijvoorbeeld, wordt meestal dermate overschaduwd door de oppervlaktehandel, dat zijn romans zich nauwelijks onderscheiden van de schijnrevolutionaire suffragetteromans van Jo van Ammers. Annie Romien heeft in haar dissertatie over de 'succes-schrijfsters', wier werk het wezenlijk bestanddeel uitmaakt van de vertalingen uit deze periode, al in 1935 aangetoond hoe typisch patroonbevestigend hun romans zijn kwa inhoud en structuur.

In tegenstelling tot de periode 1900-1930 is er geen sterk verschil in 'circuit' tussen belletrie en ontspanningslektuur: beide verschijnen bij gerenommeerde uitgeverijen (zie 4.3.5.) en beide worden vrij frekwent besproken (zie 4.3.7.). Deze combinatie van a) een sterk gestegen aantal uitgaven, b) publiek succes, c) een breed overlappingsgebied literatuur-lektuur en d) een konsistenter besprekingspolitiek, zorgt dat er voor het eerst zowel bij critici als bij een gespreid publiek een beeld van 'Nederlandse literatuur' ontstaat. Naar hieronder zal blijken, speelt de eigenlijke belletrie in deze beeldvorming geen enkele rol; ontspanningsromans en marginale literatuur zijn volledig bepalend voor het verwachtingspatroon, dat bij een literair geïnteresseerd publiek sterk negatief gekleurd is.

Zomin als de schone letteren heeft jeugdliteratuur invloed op de beeldvorming. Het isolement t.o.v. de volwassenenliteratuur handhaaft zich, zij het dat in enkele boeken voor oudere meisjes, o.a. van de hand van... Jo van Ammers en Willy Corsari, duidelijk wordt voorbereid op de damesroman. Het

relatieve aandeel in het totaal aan vertalingen loopt sterk terug. Ook de kwaliteit is minder, en pas in de tweede helft van de jaren '50 is een stijging merkbaar, o.a. doordat dan vertaalster Clara Hammerich enigszins de rol van Emma Kraft overneemt met vertalingen van o.m. An Rutgers van der Loeff en Annie Schmidt.

4.3.2. Dokumentatie.

Na Ipsens bijdrage van 1901 kwam er decennia lang nieuwe sekundaire literatuur over de Nederlandse letteren los. De oppervlakkige overzichtjes in diverse handboeken over wereldliteratuur zijn duidelijk uit de tweede hand. De germanist Louis Hammerich startte weliswaar in 1926 het onderwijs Nederlands aan de Kopenhaagse universiteit, maar de hieruit voortvloeiende publikaties bewegen zich op taalkundig gebied. De enige uitzondering was een studie uit 1941 van Hammerichs leerling Tue Gad, over het kind in de Nederlandse literatuur tussen 1860 en 1940. Denkbare invloed hiervan op het vertaalwerk van Hammerichs vrouw Clara is echter uitgebleven: de door Gad behandelde werken zijn nadien niet vertaald dan wel waren dat in een enkel geval (Anne de Vries' *Bartje*) tevoren al. De uitgave was ook te beperkt om in bredere kring de aandacht te trekken.

Dat was iets meer het geval met de uitvoerige deskriptieve studie *Holland-Danmark* (1945), waarin betrekkingen op allerlei terreinen tussen beide landen aan de orde komen. Bibliothekaris Helge Kjærgaard geeft hierin een 65 bladzijden lang overzicht van de wederzijdse literaire relaties. Dokumentatie over de Nederlandse literatuur als zodanig is daarmee echter

nauwelijks gegeven, omdat het beschreven korpus vertalingen nu juist zo volstrekt niet-representatief is. En terwijl Kjergaard m.b.t. oudere literatuur wél wijst op die eenzijdigheid -wel Cats, geen Hooft of Vondel-, noemt hij geen namen van gemiste modernere auteurs. Zijn kennis van de originele nieuwere literatuur lijkt nogal beperkt, gezien bijv. zijn opmerking over de 'voortreffelijke' Multatulivertaling en het rekenen van Charles de Coster tot de Nederlandse auteurs, -mogelijk in navolging van *Dansk Bogfortegnelse*. Van de sinds 1927 vertaalde auteurs geeft hij enkel de namen, zonder verder onderscheid: Elsschot naast De Hartog naast Martin. Een kans tot het informeren van bij voorbaat in Nederland geïnteresseerden en het stimuleren van uitgevers tot het uitbrengen van geavanceerde auteurs is hiermee gemist. Het is niet zozeer de gegeven informatie in dit standaardwerk als wel het gebrek aan aanvullende gegevens dat negatief werkt. De enige 'dokumentatie' hiernaast bestaat uit de vertalingen zelf: gebrek aan vertalingen van werkelijk eigentijdse literatuur maakt het bijv. voor de critici bijna onmogelijk, een uitgave in Europees perspectief te plaatsen (de zeer schaarse pogingen vallen bovendien nogal bizar en willekeurig uit: Scharten-Antink vergeleken met Dickens en Bang, Antoon Coolen met J.P. Jacobsen, Pierre Dubois met Lagerkvist, Vestdijk met Hesse, Gijsen met Blixen). Zegge en schrijve éénmaal blijkt een kritikus buiten de vertalingen om op de hoogte van Nederlandse literatoren, nl. G. Roger-Henrichsen, die het ontbreken van Van Oudshoorn en Van Schendel nadrukkelijk betreurt (*Politiken*, 4-10-1943).

Illustratief voor het totale gebrek aan kennis zijn ook

fouten van uitgevers m.b.t. de meest simpele gegevens: Jespersen presenteert Carel & Margo Scharten-Antink in de reclame als "Hollands største nutidige Forfatter", Gyldendal noemt Gijzen op de omslag "en berømt hollandsk professor og politiker" (sic!).

4.3.3./4.3.4. *Partikulier initiatief; kultuur- en vertaalpolitiek.*

Ook in deze periode behoeft de gerichte overheidspolitiek geen aparte behandeling: die bestaat namelijk niet. Van partikulier initiatief is echter des te meer sprake. Na Emma Krafts overlijden in 1925 verschijnt twee jaar lang geen enkele vertaling, maar in 1927 vangt dan de hier behandelde periode eigenlijk al aan, doordat dan de eerste vertaling -Scharten-Antink- uitkomt van een duo dat er in de volgende jaren nog elf zal produceren: Ingeborg Tvede en Anne Valeton-Kjeldgaard. De jaren 1928 en 1929 brengen het eerste vertaalwerk (A.M. de Jong, Jo van Ammers) van Clara Hammerich, die bij haar overlijden in 1972 78 vertalingen uit het Nederlands op haar naam zal hebben staan.

Alle drie vertaalsters waren al eerder actief voor de Nederlandse kultuur geweest: Ingeborg Tvede als co-auteur van het eerste leerboek (zie 4.2.3.), Anne Valeton als ziel van de Dansk-hollandske Forening (Kjærgaard, 249). Clara Hammerich was de echtgenote van Louis Hammerich, al genoemd als instigator van het universitaire onderwijs Nederlands in Denemarken, en auteur van de eerste Nederlandse grammatika (1931). Beide duo's vonden hun eerste uitgever in Halfdan Jespersen, die gehuwd was met een Nederlandse; uitgeverij Hasselbalch, bij wie o.a. Jo van Ammers uitkwam, behoorde tot de persoon-

lijke vriendenkring van de Hammerichs (Hammerich, 1973, 81-3). De combinatie van wederzijdse persoonlijke initiatieven, het gelijktijdig optreden van drie bekwame vertalers plus commerciële speurzin van de beide uitgevers zorgt voor een stroomversnelling en 'ontdekking' door kollega-uitgevers, waardoor ook andere actieve vertaalsters emplooi vinden: Bodil Anker Larsen met in totaal 39, Hedda Løvland-Syberg met 32 vertalingen, Het duo Valeton/Kjeldgaard bracht o.a. Willy Corsari en Herman de Man onder Deens ogen. Het is echter vooral Clara Hammerich geweest die zich bijzonder heeft ingespannen voor uitgave van bepaalde auteurs. Soms betrof dat persoonlijke vrienden als Kitty de Josselin de Jong en Anne de Vries, soms ook literatoren als Couperus en Gezelle. De laatste twee interesseerden echter geen uitgever, terwijl twee reeds in opdracht vervaardigde vertalingen van Gilliams en Teirlinck tenslotte alsnog niet werden uitgegeven. In het geval van Elsschot en Walschap had ze meer succes, terwijl haar literaire anthologieën uit de zestiger jaren eveneens te danken zijn aan haar grote inzet (Hammerich, 1973, 87, 99, 111; Pée, 101; zie ook par. 4.4.3.).

Het is daarom extra jammer dat deze belangrijkste en invloedrijkste vertaalster, medeoprichtster en bestuurder van het Dansk Oversætterforbund, voorzitter van PEN-Denemarken, lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde sinds 1933, vertaalster van meer dan 300 boeken (Fallada, Zweig, Hoel, Priestley e.v.a.), zoveel opdrachten heeft aanvaard tot het vertalen van literair weinig of niets betekenende familie- en streekromans, zoals de 14 Jo van Ammers-boeken, de 8 Boudiers, Cor Bruijn, Mien Labberton, Marie Schmitz e.v.a.

"Der hersker i dette Land en grundfestet Overtro med Hensyn til Aandslivet i Holland. Den gaar ud paa, at hollandsk Litteratur bestaar af store, tykke og ligegyldige Romaner. Det er ikke mindst Clara Hammerichs Skyld. Den moderlige og muntre Professorinde har udruget i Pundervis af den Slags Romaner." (*Nationaltidende*, 4-11-1942). N.a.v. Clara's uitspraak "gid dog så meget muligt af al verdens fremmede herlighed må komme ind til vort lille læseglade land!" schrijft Leif Albertsen in zijn boek *Litterær oversættelse*: "skal vi virkelig ønske os så meget som muligt af verdens fremmede herlighed, når glansen går tilsvarende af dem?" (Albertsen, 87-8). Haar positieve invloed op het doen uitkomen van -i.c. Nederlands-literair werk is op deze wijze immers helaas meer dan negatief gekompenseerd door een averechts effect op de beeldvorming. Veel tweederangsschrijvers zouden nooit verschenen zijn zonder het kielzog van h   r topsellers; nu kregen Manja Beukman, Anna van Gogh-Kaulbach, Am. van Hoogstraten-Schoch, Nina de Kempenaer, H. van Nijnatten-Doffegnies, Anke Servaes e.a. elders een kans.

4.3.5. *Uitgeversbeleid.*

Veel markanter, maar ook veel direkter negatief dan in de jaren 1900-1930 is de rol van de uitgevers. Als Scharren-Antink en Jo van Ammers eenmaal blijken aan te slaan bij het publiek, werpen Jespersen en Hasselbalch zich met hun konkurrenten op deze en verwante successchrijvers. Zo weet Gyldendal al meteen de rechten voor de volgende Scharren-Antinks te veroveren.

Hoezeer commerciële overwegingen hierbij overheersen,

blijkt wel uit het feit dat sommige uitgeverijen uitsluitend met 'succesauteurs' komen: Schønberg met Corsari en Martin, Grafisk Forlag eveneens met Corsari plus De Hartog, Roothaert e.a. Anderen komen wel met financieel minder aantrekkelijke uitgaven, maar die verdrinken dan in een zee van goedkope ontspanningsromans, die een dergelijke uitgave ruim dekken. Zelfs een uitgever als Gyldendal, die een naam heeft op te houden op literair gebied, beweegt zich in zijn 'Nederlandse' produktie aan de onderkant van de belletrie: Madelon Lulofs, Herman de Man, Marianne Philips tegenover één Gijsen en één Presser. Het in 4.3.1. gesignaleerde brede overlappingsgebied literatuur-lektuur blijkt uit het feit, dat beide verschijnen bij gerenommeerde uitgeverijen: Jan de Hartog én Marnix Gijsen bij Gyldendal, Jo van Ammers én Simon Vestdijk bij Hasselbalch, Piet Bakker én Pierre Dubois bij Jespersen en Pio. Ook in de konkrete presentatie worden kwaliteitsverschillen vervaagd: Jespersen brengt Scharten-Antink uit in een serie 'Hovedværker af moderne Verdenslitteratur', naast o.a. Rilke, -een overwaardering die zelfs vanuit historisch relativisme nauwelijks te verdedigen is.

Bovengenoemde uitgeverijen zijn tezamen verantwoordelijk voor bijna 2/3 van de uitgaven in deze periode; de 'kleintjes' op Nederlands terrein richten zich al evenzeer op kommercieel aantrekkelijke auteurs, -vaak degenen die al eerder succes boekten bij een van de groten: Skandinavisk Bogforlag (Bakker), Uhlman (Lulofs), Korch (Corsari) enz. Uitzonderingen als Hoffenberg (Clare Lennart) en A.O.F.'s Bogkreds (Walschap) brengen niet meer dan dat ene Nederlandse werk, waardoor hun invloed op de beeldvorming irrelevant is. Juist de losse

uitgaven van de kleine en niet-gespecialiseerde uitgeverijen blijken meestal onbesproken te blijven in de pers (zie 4.3.7.). Een consistent literair fonds, waarin bij eenzelfde uitgever enkele oeuvres i.p.v. losse uitgaven op de markt verschijnen, ontbreekt.

Daar het verwachtingspatroon nu eenmaal bepaald wordt door de gemiddelde produktie van een uitgever, hebben bepaalde meer literaire vertalingen een extra handicap als ze bij een 'verkeerde' uitgever terechtkomen. Zo verschijnt A.H. Nijhoffs *Twee meisjes en ik* temidden van allerlei Martins en Corsari's bij Schönberg in een uiterst zoetelijke omslag. Branner geeft naast Anna van Gogh-Kaulbach en Nina de Kempenaer ook Theun de Vries uit: *De vrijheid gaat in 't rood gekleed* wordt als *Frankrigs sorte søn* gepresenteerd met een schreeuwerige voorplaat. "Bogen er langt bedre end omslaget varsler", schrijft *Bogens Verden* (1948, 224).

Omgekeerd haakt de literair geïnteresseerde lezer op den duur af: het door een groot aanbod van vrijwel identieke romans geschapen verwachtingspatroon zorgt voor een in literair opzicht negatief beeld. De tientallen Corsari's, Boudiers en Van Ammers-en plus de weinig komplexe structuur van wat gemiddeld aan belletrie wordt vertaald (Antoon Coolen, Johan Fabricius, Herman de Man, Felix Timmermans enz.) overheersen totaal. Weliswaar leeft bij de critici het besef dat er een betere produktie in Nederland moet bestaan (vgl. 4.3.7.), maar die krijgen ze nu eenmaal niet onder ogen. De weinige fijn-literaire vertalingen verschijnen dermate incidenteel, dat de negatieve totaalindruk niet essentieel wordt gewijzigd. Nog aan het eind van de hier behandelde periode schrijft de

bekende Deense kritikus Bent Mohn n.a.v. Vestdijk dat van de Nederlandse literatuur in Denemarken alleen Willy Corsari c.s. bekend zijn... (*Information*, 8-3-1958).

4.3.6. *Kwaliteit van de vertaling.*

De competentie van de vertaler is gemiddeld aanzienlijk gestegen t.o.v. de voorafgaande periode. Aanwezigheid van een markt voor Nederlands werk is mede gevolg en oorzaak van de inspanning van de in 4.3.2. genoemde vertaalsters. Daarnaast ligt de kracht van de enkele vertalingen van Deense auteurs als Ingeborg Buhl en Kai Flor vooral in de 'gendingtning' in de eigen taal. De vertalers-in-het-groot binden zich vnl. aan ontspanningsromans, al hebben alle ook literaire vertalingen gemaakt; de anderen richten zich meer uitsluitend op belletrie: Peter Hellum (Timmermans), M. van Reden (Gijsen), Soffy Topsoe (Lulofs), Else Tryde (Johan Brouwer).

Bij het naslaan van recensies op vertaalkritiek blijkt de vertaling meestal niet eens aangeroerd te worden. Daar de kritici geen Nederlands kennen en dientengevolge origineel en vertaling niet kunnen vergelijken, kan men dit gebrek nog betrekkelijk positief uitleggen: 'je merkt de vertaling niet' is een impliciete waardering, die overigens eens letterlijk gemaakt wordt n.a.v. een vertaling van Clara Hammerich (*Kristeligt Dagblad* 14-5-1943). Voor zover kritiek geleverd wordt, kan deze dus uitsluitend betrekking hebben op de 'leesbaarheid' van de Deense tekst en niet op de eigenlijke tekst. Clara Hammerich, wier capaciteiten genoegzaam bekend waren uit haar vertalingen vanuit Engels en Duits, krijgt op deze wijze een unaniem positieve kritiek: fortreffelig (n.a.v.

Den Doolaard], oversættelsens helt naturlige dansk (Bakker), udmærket (Huizinga), mesterlig (Walschap), enz. De overige beroepsvertalers worden zelden genoemd. Bodil Anker Larsen krijgt eenmaal lof (Jan Mens) en eenmaal kritiek (van der Woude), terwijl de dames Tvede/Valeton en Løvland het geheel zonder opmerkingen moeten doen. Van de 'kleintjes' wordt alleen M. van Rhedens 'dygtige' vertaling van Marja Roc gewaardeerd, terwijl in de (positieve) recensies van Gijssens *Joachim van Babylon* in haar vertaling zelfs de Nederlandse herkomst niet wordt gememoreerd (*Information*, 11-3-1953; *Socialdemokraten*, 31-12-1952).

Een direkt negatief effect van de vertaalkwaliteit zoals bij Heijermans en Multatuli blijft gelukkig uit. Anderzijds is goede kwaliteit, als noodzakelijke maar geenszins voldoende voorwaarde voor positief effect een sekundaire faktor. Uiteindelijk wordt immers het lage gehalte van alle familie- en streekromans ook door een goede vertaling niet verhoogd.

4.3.7. De kritiek.

T.o.v. de vorige periode is een zeer sterke stijging in aantal en frekwentie van besprekingen zichtbaar. Deze algemene tendens heeft inzake de vertalingen uit het Nederlands tot gevolg dat ruim zestig procent van alle uitgaven wordt besproken, meestal in meerdere kranten. Eenzelfde percentage kritieken ten bate van bibliotheekaanschaf is te vinden in het tijdschrift *Bogens Verden*, opgericht 1918.

Hoe is de houding van de kritici t.o.v. het gesignaleerde eenzijdige aanbod? Op het eerste gezicht lijkt het redelijk goed ontvangen te worden. In de oorlogsjaren bijv., waarin

de commerciële uitgeverspolitiek leidt tot een kwantitatief hoogtepunt, komen 66 vertalingen uit, waarvan er 44 worden besproken in 86 recensies, verdeeld over dagbladen van zeer verschillende signatuur, en over diverse lektoren van de bibliotheekcentrale. In al deze besprekingen worden slechts twee vertalingen alom gekraakt, nl. A.M. de Jongs *Evangelie van de haat* -"et litterært misfoster"- en Johan van der Woudes *Anatomie* -"absolut ingen Berigelse af vor Oversættelseslitteratur". Voor het overige houden lof en kritiek binnen recensies of tussen besprekingen van hetzelfde werk elkaar in evenwicht, dan wel valt het oordeel zonder meer positief uit. Dat laatste gebeurt niet alleen met bijv. *Tita's vlucht* van Jonckheere en *Een mens van goede wil* van Walschap, maar ook met *Ciske de Rat* van Piet Bakker en *Hollands glorie* van Jan de Hartog. De laatste twee worden bewierookt -"bare han havde været dansk" schrijft *Bogens Verden* (1941, 331) over De Hartog- en handhaven zich in herdruk tot in de zeventiger jaren, tonend hoe oordeel van kritikus en publiek in dit geval overeenstemmen. Canonisering van Piet Bakker blijkt uit opname van fragmenten in een schoolbloemlezing *Glimt af verdenslitteraturen*, 1961. Ook de bekende successchrijfters krijgen waardering voor hun "meget underholdende" boeken.

Tegenover deze schijnbaar positieve indruk staat echter dat als in diezelfde periode de totale Nederlandse produktie ter sprake komt, er heel andere geluiden klinken. "Skal man dømme efter de hollandske Romaner, vore Forlæggere bringer til den danske Læseverdenens Kendskab, faar man nærmest den Indtryk, at Hollands moderne Litteratur hovedsagelig bestaar af store træge Familieromaner og andre ureflekerende Under-

holdningsromaner" (*Kristeligt Dagblad*, 3-3-1943), "det patenterede hollandske Slægtsromanmønster" (*Nationaltidende*, 29-9-1943), "har vi virkelig Papirmangel?" (*Socialdemokraten*, 15-12-1942), "de komplet ligegyldige og nærmest overflødige hollandske Oversættelsesromaner" (*Bogens Verden*, 1944, 326). In zijn kroniek over de Nederlandse romans van 1944 schrijft G. Roger-Henrichsen dat hij alleen vanwege de papier-rantsoenering de te bespreken romans niet uit het raam heeft gegoooid (*Politiken*, 30-1-1945).

Het paradoxale verschil in toon met die van de meeste individuele recensies is m.i. te verklaren uit het in 4.3.6. geschetste verwachtingspatroon. Een kritikus die voor de twintigste maal een 'damesroman' ter bespreking krijgt van een der bekende schrijfsters, weet welke lezersrol van hem verwacht wordt. Hoewel net als in de besprekingen van belletrievertalingen realistische en structurele criteria overheersen, zijn die in het geval van ontspanningslektuur dan ook uitsluitend betrokken op de primaire handeling. "Spændende", "god Underholdning", "pæn Skildring", "god Sommerlæsning", "solidt og dygtig gjort" luiden de gemiddelde positieve karakteristieken. Meest typerend voor de paradox is de opmerking n.a.v. een roman van Ina Boudier: "meget underholdende, men saa inderligt ligegyldigt" (*Bogens Verden*, 1939, 390).

Zeker, een literator als Gerard "Wolschap" wordt nadrukkelijk geprezen om de originaliteit, visionaire kracht en pathetiek in *Een mens van goede wil* (vertaald 1941): "frodig, overraskende Forfatter", -maar dat staat dan wel te lezen in de éne krantenrecensie die verschijnt (*Socialdemokraten*, 4-5-1941). Positieve recensies van het éne vertaalde werk

van Elsschot (*Tsjip*, vertaald 1937: "denne Hollander er virkelig en morsom Mand"), Jonckheere (*Tita's vlucht*, 1942), Gijsen (*Joachim van Babylon*, 1952), Dubois (*Een vinger op de lippen*, 1954), Vestdijk (*De bruine vriend*, 1958) en Presser (*De nacht der girondijnen*, 1959) trekken al evenmin de aandacht door hun gespreidheid over tijd en krant. In veel gevallen wordt juist van de belletrie niet eens vermeld dat het om een vertaling gaat, laat staan waaruit.

Stijging in aantal recensies hoeft dus nog niet te wijzen op een navenant gegroeide invloed van de kritikus. Clara Hammerich (1973, 97) geeft zelf ook voorbeelden van vertalingen die ondanks uitstekende kritieken niet aansloegen. Dat wat betreft de belletrie; hoe zit het echter met de negatieve invloed van het veel grotere aantal recensies van ontspanningslektuur en de op grond hiervan gedane negatief-generaliserende uitspraken? Als de invloed eveneens beperkt is, heeft dat dan interne oorzaken, zoals opvallendheid en bereikbaarheid der recensies, of meer interne, met het oordeel zelf samenhangende oorzaken?

Om met de externe te beginnen: het merendeel der recensies is kort, zo'n 300 woorden, meestal weggedrukt door omvangrijker besprekingen van niet-Nederlands werk. Slechts ca. 10% is opvallend groot, d.w.z. bevat meer dan zo'n duizend woorden; het zijn meestal net deze artikelen die negatief van toon zijn, zoals de 'kronieken' in *Politiken*. Ook foto's als aandacht-trekker zijn uiterst schaars, meestal clichés van veelgerecenseerde auteurs. Geen der kranten onderscheidt zich hierin positief van de andere.

Inventarisatie van besprekingen uit eenzelfde blad leer-

dat de diverse vertalingen voortdurend aan andere recensenten, meestal van het tweede plan worden gegeven, onafhankelijk van het literaire of puur diverterende karakter van het werk. In *Berlingske Tidende* bijv. gemiddeld 4 recensenten per 10 opeenvolgende kritieken, in *Information* 5, in *Kristeligt Dagblad* 7. Een uitzondering als de gezaghebbende auteur en kritikus Jacob Paludan schreef een aantal positieve recensies van belletrie, -echter niet voor zijn rubriek in *Politiken*, doch voor de regionale *Aarhus Stiftstidende*, met een veel geringer 'literair' publiek. Andere invloedrijke auteurs-recensenten als Tom Kristensen en Hans Kirk hebben elk zegge en schrijve één Nederlands werk besproken. Gekombineerd met onbekendheid met de Nederlandse taal en letteren bij de critici leidt dit tot een grote inkonsistentie. Typerend hiervoor is de opmerking van een kritikus die tevoren geen enkel Nederlands boek had gerecenseerd: "Igen en daarlig Holländer" (Aage Rasmussen in *Kristeligt Dagblad*, 16-11-1944). Hier zijn we aangeland bij de interne oorzaken: oordelen worden niet eens altijd gebaseerd op reële lezing van een groter aantal romans, maar op vage indrukken als besprekingen door kollega's van voorgaande vertalingen, of lezing van een enkele andere roman. Opvallende bestseller-auteurs, van wie elk jaar één of meer vertalingen verschijnen (4 Corsari's in het ene jaar 1938) worden op deze wijze huns ondanks maat van alle dingen, waardoor een literair geïnteresseerd publiek van critici en lezers op den duur bij voorbaat gedesinteresseerd raakt en belangwekkender vertalingen over het hoofd ziet c.q. verkeerd beoordeelt. De recensies zijn m.a.w. minder oorzaak dan uitdrukking van een al aanwezige, zichzelf versterkende indruk,

- "grundfestet Overtro". zoals dat hierboven (4.3.4.) al werd genoemd.

De jeugdliteratuurkritiek tenslotte, blijft even marginaal als in de jaren 1900-1930: afgezien van wat aankondigingen geen besprekingen in de pers, en zelfs nauwelijks in de bibliotheektijdschriften: van de 23 jeugdboeken worden er maar 5 besproken. In combinatie met de spreiding in de tijd (van 1934-1944 en van 1952-1956 verschijnt zelfs geen enkel jeugdboek) maakt dit het onwaarschijnlijk dat zelfs bij pedagogen een beeld rond Nederlandse jeugdboeken is ontstaan. Het gemiddeld niveau van alle Dolle Waaghalsjes en Goudelsjes uit deze periode viel daarvoor überhaupt te weinig op.

4.4. PERIODE 1960-1980.

4.4.1. *Kwaliteitskenmerken in relatie tot de literaire smaak.*

Terwijl in de jaren vijftig een naar de vorm vrij traditionele Deense romankunst en avantgardistisch modernisme een groot resp. klein publiek trekken, brengt het volgende decennium een brede variëteit aan experimenten met traditioneel buitenliteraire vormen als protestsongs, beatpoëzie, reportageromans, maatschappijkritische detektives, feuilletonexperimenten, TV-spelen enz. Beeldbepalende auteurs als Anders Bodelsen, Christian Kampmann, Leif Panduro en Klaus Rifbjerg bereiken hiermee een veel breder publiek dan het strikt literaire, getuige oplagen van vele tienduizenden exemplaren. Panduro bleek in 1964 de meest gelezen schrijver na steadysellers als Morten Korch, Sven Kazel en Bech Nygaard (Hertel, 283) en zijn dood in 1977 vercorzaakte een welhaast nationale rouw.

Dit is de achtergrond waartegen we de Nederlandse vertaalde romans en novellen van de jaren 1960-1980 moeten zien. Het naoorlogse deel van de periode 1930-1960 was in feite een nasleep van het vóór en in de oorlog opgebouwde succes van de ontspanningsromans: de jaren 1945-1960 kenmerken zich door herdrukken van Bakker en Boudier-Bakker plus nieuwe uitgaven van oude bekenden als Corsari, De Hartog, Lulofs en Roothaert. Tegen 1960 wijzigt dit patroon zich snel. Het aantal jeugdboeken stijgt sterk: 14 uitgaven tussen 1957 en 1960 tegenover 10 tussen 1945 en 1957, terwijl het aandeel van de 'volwassenenliteratuur' krachtig daalt: in de jaren '40 per jaar 8 vertalingen, nog 5 in de jaren '50, tot 3 in de jaren '60 en bijna 0 in het laatste decennium. De bekende 'dames' ruimen het veld; slechts Willy Corsari weet zich nog tijdelijk te handhaven in goedkope pocketherdruk. En hoewel juist in de jaren '60 meer moeite dan ooit tevoren wordt gedaan voor de belletrie, zakt ook het aandeel daarvan absoluut en relatief sterk.

Steeds meer wordt de literaire smaak bepaald door externe factoren, waarvan vooral de opkomst van de televisie en de rationalisering van het uitgeversbedrijf te noemen zijn. Wat de opkomst van de TV betreft, deze heeft weliswaar niet de verwachte algemene daling in leesactiviteit gebracht, maar nu juist wel op het kerngebied van de Nederlandse export: "konkurrencen fra TV synes på længere sigt især at have ramt pressen og på bogmarkedet kun den brede underholdningsroman" (Hertel, 208). Het snel volgen van TV-series à la Galsworthy vervangt een belangrijk deel van het langdurige lezen; uitgeverijen leggen zich toe op verkorte 'TV-uitgaven' met foto's

uit de serie, vaak gedistribueerd via boekenclubs.

Rationalisering en marketing worden steeds meer bepalend voor het enkele verschijnen van boeken. Opheffingen, fusies en specialisering bepalen de produktie. Uitgeverij Hasselbalch verdwijnt, Jespersen & Pio specialiseert zich geheel in jeugdboeken (zie verder 4.4.5.). Pocketboeken en andere 'billigbøger' doen hun intrede. Hiervoor is een hoge omzet noodzakelijk, zodat wat *belletrîe* betreft op 'zeker' wordt gespeeld met hoogwaardige klassieken uit de Deense en de bekende buitenlandse literatuur, d.w.z. vooral de Engelse, Duitse en overige Skandinavische letteren, meest heruitgaven uit het eigen fonds. De goede kwaliteit en lage prijs van bijv. Gyldendals Tranebøger maakt ze tot een bijna onoverwinnelijke konkurrent voor de -dure- vertalingen van klassieken uit een onbekende literatuur. Wat bovendien reëel aan nieuwere Nederlandse auteurs wordt vertaald, is kwa vorm en soms ook inhoud gemiddeld duidelijk traditioneler dan de kontemporaine Deense produktie (zie 4.4.7.).

Wat er na vermelde slag voor de 'brede underholdningsroman' over is, verdwijnt vrijwel geheel naar de gespecialiseerde kioskromanproduktie. Deze heeft i.t.t. veel ontspanningslektuur uit de vorige periode geen literaire pretenties, en richt zich ook op een ander publiek. Men treft ze zelden in bibliotheken of in dagbladkritiek, -de verkoop verloopt geheel autonoom. Willy Corsari, voorheen tot het overlappingsgebied literatuur/lektuur behorend, komt zo in het 'triviale' circuit terecht, dat zich nadrukkelijk van het literaire onderscheidt, net als in de jaren 1900-1930. Ze wordt nu dan ook uitgebracht door Winther, Denemarkens

grootste uitgever in het genre. De grote Nederlandse steady-seller is echter Hans Martin, die ondanks sterk negatieve kritieken van de bibliotheeklektoren (zie 4.4.7.) nummer drie staat op de lijst van in Denemarken meest gelezen vertaalde auteurs, na Nevil Shute en John Steinbeck en vóór Margit Söderholm en A.J. Cronin (Hertel, 283). De totale verkoop van zijn boeken ligt ver boven de miljoen, en van zijn meest succesvolle werk *Getijden* zijn 130.000 exemplaren verkocht, -resultaten die hij in Nederland zelf nooit heeft behaald.

Het grote verschil met de scherpe scheiding belletrie-trivialliteratuur van een halve eeuw eerder is echter, dat beide auteurs tevoren twintig jaar lang in normale uitgaven alleen in de gewone boekwinkels hadden gelegen, waardoor ze nog lange tijd meebepalend blijven voor het beeld dat een meer literair geïnteresseerd publiek van de Nederlandse letteren heeft, - een beeld dat nog versterkt wordt door herdrukken van Piet Bakker (Jespersen & Pio) en Jan de Hartog. Het zijn precies deze vier namen die een Deen van nu blijkt te kennen als het om Nederlands werk gaat; ook uit de openbare bibliotheken zijn de 'dames' thans verdwenen, en slechts in de hoofdbibliotheken rest er aan ouderen nog wat werk van Coolen, Den Dool-aard, Anne en Theun de Vries.

Tenslotte de jeugdliteratuur. Vanaf de tweede helft van de jaren '60 groeit de algemene aandacht hiervoor sterk. Onderzoeksprojekten worden opgezet, speciale tijdschriften rond jeugdboeken opgezet, in de pers wordt frekwenter en serieuzer gerecenseerd. Esthetische en psychologische beoordelingscriteria krijgen de overhand, terwijl morele maatstaven op den duur een wending van bijna 180 graden maken. (vgl. Winge, 1973, 65-74).

Enkele gespecialiseerde uitgevers brengen in korte tijd o.a. enkele tientallen kwalitatief goede Nederlandse jeugdboeken uit (zie 4.4.5.), zodat voor het eerst bij een grotere groep volwassenen beeldvorming rond 'Nederlandse jeugdliteratuur' optreedt. Over de gevolgen hiervan voor de totale beeldvorming zie par. 4.4.7. en de konklusies in par. 5.

4.4.2. Dokumentatie.

Louis Hammerich is auteur van twee inleidingen bij de door zijn vrouw verzorgde anthologieën van 20e-eeuws Vlaams- resp. Noordnederlands proza (1966 en 1968), en als zodanig de eerste die Ipsens informatie van 1901 aanvult.

De waardering voor de beide bundels varieert -zie 4.4.7.- en dat geldt ook voor de inleidingen. Terwijl *Politiken* (12-2-1966) de inleiding van de Vlaamse bundel prijst, noemt *Information* (8-4-1969) de introductie tot de Noordnederlandse anthologie onsamenhangend en causerend. Beide meningen worden niet verder toegelicht. Mijns inziens is geen der beide inleidingen erg gelukkig uitgevallen. Onderstaande persoonlijke inventarisatie is dus in geen Deense kritiek te vinden, maar geeft weer welk beeld een Deen, die zich op deze inleidingen baseert, van de Nederlandse letterkunde krijgt.

Positief is Hammerichs poging, de Vlaamse letterkunde in een Europees kader te zetten, maar juist binnen dat kader is een scheiding Vlaams-Nederlands voor de jongste periode oneigenlijk, -zie hierover ook 4.4.3. Weliswaar noemt Hammerich in het Vlaamse deel Noordnederlandse namen -omgekeerd niet-, maar deze zijn verre van representatief. Anne de Vries en Antoon Coolen worden genoemd, terwijl de samenwerking

Noord-Zuid in *Forum* en de namen Ter Braak en Du Perron ontbreken. Van de 13 bladzijden wordt nog geen halve gewijd aan de naoorlogse Vlamingen: over Boon wordt slechts vermeld dat hij 'grotesk' is, van Claus dat hij het puberteitsprobleem behandelt. De namen Michiels en Geeraerts ontbreken, terwijl *Het afscheid* (1957), *Het boek Alfa* (1963) resp. *Ik ben maar een neger* (1961) toch zeker tot *Nyere Flamsk Prosa* behoren. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor het Noordnederlandse deel, al zijn de individuele schrijvers hier wat uitgebreider behandeld. Vooral de informatie over vooroorlogse auteurs is echter duidelijk gebaseerd op Clara Hammerichs keuze i.p.v. andersom. Zo wordt Ina Boudier vergeleken met Proust, -terwijl een representatief auteur als Vestdijk wordt gekarakteriseerd als vitalist. Dankzij adviezen van mede-redaktrice Geerte de Vries, lector Nederlands te Kopenhagen, zijn naoorlogse schrijvers minder eenzijdig vertegenwoordigd in de bundel zelf, maar Hammerich verwijt de jongste generatie voornamelijk hun "direkte skildringer af k nshandlinger". De indeling van de gekozen stof naar thema wordt in de inleiding gevolgd, waardoor een ontwikkeling in de tijd vaak moeilijk valt te doorzien.

Bijdragen in het Nederland-nummer van het literaire tijdschrift *Vindrosen* (1961) van de hand van Adriaan van der Veen en Jan de Zanger behandelen resp. de literaire 'scene' en de Nederlandse letterkundige tijdschriften, maar geven geen nieuwe informatie over stromingen of auteurs. De Zanger schreef tevens een voorwoord van vier bladzijden bij zijn bundel vertalingen van naoorlogse verhalen (1971), maar dit was evenals Geerte de Vries' op zichzelf overzichtelijke

resumé der literatuurgeschiedenis (samen met een aantal lemma's over de bekendste auteurs opgenomen in *Gyldendals Litteraturleksikon*, 1974) noodgedwongen te kort om meer dan enkele grote lijnen en een reeks namen te geven.

Genoemde manko's zijn binnen het geheel van factoren relatief onbelangrijk en dus niet direkt negatief, maar enig positief effect is evenmin merkbaar. Hoe weinig effectief de informatie überhaupt is, blijkt bijv. uit het feit dat ondanks Hammerichs betrekkelijk lange uiteenzetting over de Frans-Belgische literatuur (Hammerich, 1966, 9-12), waarin Charles de Coster als eerste wordt genoemd, twee recensenten hun bespreking beginnen met de opmerking dat Tjil Uilenspiegel toch de bekendste figuur uit de Vlaamse letterkunde is... (*Information*, 25-2-1966 en *Aktueel*, 7-3-1966).

Tegenover deze beperkte informatie aan het publiek staat echter een sterke uitbreiding van de voorlichting aan uitgevers. De jaarlijkse uitgeversbeurzen te Frankfurt en Bologna - de laatste voor jeugdboeken-, literaire agenten, uitgaven en bezoeken van de Stichting voor Vertalingen (zie 4.4.3.) geven uitgevers een veel bredere oriëntatiemogelijkheid dan in voorgaande periodes. Dat dit behalve voor jeugdliteratuur echter weinig effect sorteert, heeft oorzaken waarop hieronder zal worden ingegaan.

4.4.3./4.4.4. Partikulier initiatief; cultuur- en vertaalpolitiek.

In de loop van de jaren vijftig komt in België en Nederland voor het eerst iets van een internationaal cultuurbeleid van de grond, met o.a. het sluiten van culturele verdragen en de oprichting van twee volledig gesubsidieerde instellingen

voor vertaalpromotie: de 'Dienst ter verspreiding van Nederlandse literatuur in het buitenland' te Brussel en de 'Stichting ter bevordering van de vertaling van Nederlands letterkundig werk' te Amsterdam. De konkrete financiële steun is echter bijzonder beperkt. Kulturele instituten als British Council, Goethe-Institut of Alliance Française hebben geen Nederlandse pendant; de Stichting voor Vertalingen heeft voor haar wereldomvattende aktiviteit na aftrek van personeels- en administratiekosten 2½ ton per jaar ter beschikking. Het voor de vertaalpolitiek zeer belangrijke tijdschrift *Delta* ('a review of arts, life and thought in the Netherlands') met zijn voortreffelijke vertalingen van Nederlandse verhalen en poëzie, werd in 1973 op advies van een hoofdamtenaar van BZ opgeheven wegens 'pornografie'. Desondanks bereikte resultaten zijn dus voornamelijk te danken aan zuiver persoonlijke inzet van ambassadepersoneel en van vertegenwoordigers van beide instellingen.

Nederland en Denemarken hebben geen kultureel verdrag, en de ambassade te Kopenhagen beschikt ook niet over een kultureel attaché. Pas in 1969 werd een kultureel adviseur benoemd, wier werkterrein eerst in 1977 omschreven is in een minder ver strekkende kulturele samenwerkingsovereenkomst. M.b.t. vertalingen is hierin opgenomen dat beide partijen geïnteresseerd zijn in de vertaling van elkaanders literatuur en dat vertalingen van meer dan normaal belang voor het Deense publiek ook van Deense zijde gesubsidieerd kunnen worden. Een bestaand Belgisch-Deens kultureel verdrag wijdt geen nadere aandacht aan vertalingen; kulturele zaken worden waargenomen door de eerste ambassade-sekretaris.

Gezien deze geringe armslag bestaat de konkrete aktiviteit van de beide diensten en ambassades eigenlijk geheel uit het aansluiten bij partikulier initiatief. De twee enige subsidies van resp. Vlaamse en Nederlandse zijde, beide overigens de grootste tot dan toe verleende, gingen dan ook naar Clara Hammerichs anthologieën, waarvan de Noordnederlandse tevens van Deense zijde werd gesteund. Inzet van beide fronten kan op zichzelf niet genoeg gewaardeerd worden: zonder Clara Hammerich überhaupt geen bundel, zonder overheid geen uitgave, waardoor voor het eerst de mogelijkheid tot een breder overzicht ontstond.

Hoe is deze mogelijkheid nu inhoudelijk door de overheid benut? De waardering daarvan is verschillend. Jan Deloof noemt in zijn artikel 'Wat is er mis met onze vertaalpolitiek?' juist deze twee bundels als voorbeeld van een verkeerd gescheiden presentatie van 'Vlaamse' en 'Nederlandse' literatuur, die volgens hem het negatief bepaalde provincialistische imago versterkt. Betere samenwerking tussen de beide subsidiërende instellingen had dit kunnen voorkomen (Deloof, 9-10; zijn indruk wordt ten dele door de Deense pers bevestigd, zie 4.4.7.). Van Vlaamse zijde heeft men zich bovendien nogal bemoeid met de op te nemen auteurs (Hammerich, 1973, 99; de gewenste opnamen van zoveel mogelijk auteurs leidt tot fragmentatie, zoals bijv. van Elsschot, van wie *Het dwaallicht* compleet werd vertaald... op het laatste hoofdstuk na. Voor de Deense lezer zijn de ontbrekende plm. zes bladzijden in deze bundel van 300 pagina's toch representatiever dan bijv. een verhaal van L.B. Carlier. Clara Hammerich vermeldt in haar

memoires dat ze uit reactie op deze Vlaamse bemoeienis erop gestaan heeft, in de Nederlandse pendant fragmenten uit zes eerder door haar vertaalde romans te mogen opnemen, van resp. Ina Boudier, Antoon Coolen, Maria Dermout, A. den Doollaard, A.M. de Jong, Jacoba van Velde. Hier is het nu juist jammer, dat de Stichting geen gericht tegenwicht geboden heeft, want genoemde auteurs nemen samen een derde deel van de tekst in, en het kwartet Boudier-Coolen-Den Doollaard-De Jong bevestigt sterk het in Denemarken heersende verwachtingspatroon. Een en ander ten koste van de betere keuze aan (19) overige auteurs, van wie korte romanfragmenten en -soms ingekorte- verhalen zijn opgenomen.

Geen van beide bundels kwam in de gewone boekhandel -hoewel ze eventueel te bestellen waren-, doch waren primair bedoeld voor scholen, bibliotheken en andere instanties. Het Belgische Ministerie van Nederlandse Cultuur kocht hiertoe een groot deel van de oplage van de Vlaamse bundel op, terwijl het Dansk-Hollansk Selskab (dat de Nederlandse bundel mee-gesubsidieerd had en tegen gereduceerde prijs aan de eigen leden aangeboden) na enkele maanden de restoplage van de uitgever overnam en gratis verspreidde op scholen e.d.

Bedoeling van deze politiek was het bereiken van mensen op sleutelposities, in de hoop dat dat nieuwe vertalingen, voor een breder publiek, met zich mee zou brengen.

Dat laatste is helaas nauwelijks of niet gebeurd: de enige uitgave in deze zin is de bundel *Hollandske noveller* (1971), verzorgd door Jan de Zanger. Deze Nederlander, vertaler van o.a. Bødker, Panduro en Rifbjerg, winnaar van de Gyldendal Oversætterpris 1970, had zich in de jaren '60 samen met de

Deense schrijver Erik Stinus ingezet voor het vertalen en publiceren van Nederlandse verhalen en poëzie in de literaire tijdschriften *Vindrosen* en *Hvedekorn*. Het laatste tijdschrift bevatte poëzie van vooral de Vijftigers, van wie enkele via Cobra een kulturele geestesverwantschap met Denemarken hebben. Plannen om bij uitgeverij Borgen een bundel moderne Vlaamse poëzie het licht te doen zien, verzorgd door Erik Stinus, Geerte de Vries en Jan de Zanger, strandde doordat Erik Stinus zich terugtrok. *Hollandske noveller* is door De Zanger zonder hulp van Stinus vertaald; uitgeverij Gyldendal zou voor eventuele korrektie van De Zangers rompsvertaling zorgdragen. De publieke reikwijdte van de bundel leek vrij groot: vrij evenwichtig van samenstelling, beperkte omvang, lage prijs dankzij uitgave als pocket in Gyldendals serie buitenlandse novellen. De desondanks unaniem negatieve kritieken en slechte verkoop hebben dan ook heel andere oorzaken, waarvan de bijzonder slecht uitgevallen vertaling wel de belangrijkste is (zie 4.4.6.).

Aanzienlijk positiever zijn de bemoeienissen van de bekende Deense jeugdboekeauteur Thøger Birkeland, die bij Gyldendal zorgde voor uitgave en vertaling -via het Engels!- van een Dick Brunareeks van inmiddels 11 delen (+ 4 bij twee andere uitgeverijen), door Gyldendal ondertussen opgevolgd met een Annie M.G. Schmidtreeks. Naast Birkelands gezag speelt hierbij echter de direkt opvallende kwaliteit van vooral de illustraties een grotere rol bij de eigenlijke verkoop, terwijl de beeldvorming rond de volwassenenliteratuur er niet wezenlijk door wordt beïnvloed (vgl. 4.4.7.).

4.4.5. Uitgeversbeleid.

Rationalisering en concentratie zijn kenmerkend voor het uitgeversbedrijf in deze periode. In de loop van de zestiger jaren verdwijnen plm. 25 uitgevers, terwijl onder de overgeblevenen de specialisatie toeneemt. Momenteel houden nog maar 6 uitgeverijen zich specifiek bezig met het uitgeven van nieuwe belletrie (Hertel, 201). De neiging tot het nemen van risico's wordt steeds minder, en daar de uitgespeelde rol van de Nederlandse familie- en streekromans niet door een andere categorie wordt overgenomen, valt een regelmatige Nederlandse produktie voor volwassenen geheel weg. Incidentele uitgaven van zowel ontspanningslektuur als belletrie zijn gebaseerd op even incidentele (kas)successen in Nederland: Aalberses Bob & Daphne romans, Piet van Akens destijds aktuele Kongoroman *De Nikkers*, Jan Cremer, Hermans' *Donkere kamer van Damokles*. Uitzonderingen op deze regel hebben een aanwijsbare oorzaak, zoals Clara Hammerichs 40-jarig vertalersjubileum, ter gelegenheid waarvan een novelle van De Pillecijn werd uitgegeven, en uitgever Jespersen jr., "der på grund af sin hollandske mor ikke kunne gå ram forbi" (Hammerich, 1973, 100) en die derhalve de overigens zwaargesubsidieerde Noordnederlandse anthologie uitbracht. De enige uitgever die een risico heeft genomen, nl. met een keuze uit Multatuli's brieven, is nu juist de inmiddels opgeheven Hasselbalch. Aalberses drie boeken bleken bestsellers en beleefden diverse herdrukken, maar voornamelijk op buitenliteraire gronden. Nadat de seksuele diskussie over het hoogtepunt heen was, in Denemarken eerder dan in Nederland, bleek het succes niet blijvend. Uitgeverij Vendelkær kwam acht jaar na de Bob & Daphne-golf

met een tot op de sexuele hoogstandjes bekorte versie van Jan Cremer, die echter geen enkel schokeffect meer teweegbracht. In literair opzicht was het boek door de amputatie waardeloos geworden, en het werd in slechts één krant, *Jyllandsposten*, besproken. Potentiële 'literaire' lezers merkten het hierdoor niet eens op, ook al niet door het verwachtingspatroon t.o.v. de 'goedkope' pocketuitgave van een kleine uitgeverij.

Een vergelijkbaar geval, maar kwa negatief effect veel sterker, is de uitgave van Hermans' *Donkere kamer*. Uit wanbegrip voor de inhoud heeft Gyldendal deze ondergebracht bij een dochteronderneming, Spektrum, die zich specialiseert in spionage-, oorlogs- en misdadromans. Hermans wordt dan ook als keiharde fictie gepresenteerd. "Fra Hollands modstandskamp" luidt de titel van de flaptekst, terwijl de slecht getekende voorplaat Osewoudt en Marianne in een bedscene toont, -door het venster zien we jachtvliegtuigen langsscheren. Ook hier bepalen uitgever en omslag het verwachtingspatroon: de typische Spektrum-lezer wordt door de inhoud teleurgesteld, terwijl de eigenlijke doelgroep door deze 'knaldroman'-presentatie nooit wordt bereikt. Zelfs de critici, die eventueel hadden kunnen wijzen op de literaire waarde, laten zich duidelijk leiden door oppervlakkige indrukken: "hårdkogthed, skørtejagt, gåder uden løsning og en krast skurrende slutning" (*Information*, 6-4-1962). Geen wonder dat het boek totaal niet verkocht. Deze behandeling van Hermans kreeg nog een staartje in 1971, toen zijn verhaal *Een wonderkind of een total loss* niet alleen zeer slecht werd vertaald (zie 4.4.6.), maar bovendien geheel zonder zijn voorkennis: noch hij, noch Jan

Wolkers bleek bij navrage door de Deens-Nederlandse recensent Tove Kircheiner door Gyldendal benaderd, laat staan betaald te zijn voor opname in *Hollandske noveller* (*Information*, 8-2-1972).

Deesignaleerde wansuccessen, waarvan de oorzaak dus deels bij de uitgevers zelf ligt, maken diezelfde uitgevers huiverig voor nieuwe uitgaven, zeker in de economische recessie van de zeventiger jaren. Via de in 4.4.2. genoemde instanties zijn de uitgevers redelijk op de hoogte van de Nederlandse productie, maar een rondgang van Stichting-directeur Joost de Wit langs Deense uitgeverijen haalde niets uit. De verklaring hiervan ligt echter niet uitsluitend op het economische vlak, zoals we hieronder zullen zien.

Tegenover de onsamenhangende en onachtzame politiek van hierboven staat het beleid m.b.t. jeugdboeken. Bij het aandachtig volgen van de jaarlijkse Nederlandse jeugdboekenprijzen spelen natuurlijk ook commerciële motieven mee, maar hierdoor is in ieder geval sprake van continuïteit en consistentie: C.E. Pothast-Gimberg, W.F.H. Visser, Paul Biegel, Mies Bouhuys, Siny van Itersen, Henk Barnard, Jaap ter Haar, Annie Schmidt, Karel Eykman en Guus Kuijer. Voor de meeste van deze auteurs wordt de uitgave door een tweede of derde gevolgd, voor Jaap ter Haar en Annie Schmidt zelfs door vele, wat mee aanleiding is tot het uitbrengen van andere Nederlandse jeugdboekenauteurs. Met name een gespecialiseerde uitgeverij als Artakon maakt zich hiervoor opvallend sterk: "hollandske børnebøger som forlaget Artakon har specialiseret sig i" (recensie, *Jyllandsposten*, 9-2-1968). Naast Artakons 20 uitgaven staat eenzelfde aantal van Jespersen & Pio, die de laatste decennia

aan nieuwe boeken alleen nog jeugdliteratuur uitgeeft. Tenslotte is er een aantal kleine, in prentenboeken gespecialiseerde uitgeverijen. Over effecten van dit alles op de beeldvorming zie 4.4.7.

4.4.6. *Kwaliteit van de vertaling.*

In meerdere opzichten lijkt deze periode op die van 1900-1930: een gering en inkonsistent aanbod op de volwassenenmarkt, gekombineerd met gebrek aan goede vertalers. Hoezeer deze twee omstandigheden samenhangen, blijkt wel uit het feit dat na de dood van Clara Hammerich in 1972 geen enkele van de tien door haar van vertalingen voorziene uitgeverijen meer met Nederlands werk is gekomen, behalve dan Jespersen, waar "den eneste danske forlægger, der kan læse hollandsk" (Hammerich, 1973, 112) zelf voor de vertaling van enige kinderboeken zorgt. De andere actieve vertaalsters uit het tijdvak 1930-1960 waren al eerder van het toneel verdwenen: de laatste vertalingen van Bodil Anker Larsen en Hedda Løvland dateren van resp. 1964 en 1966.

Deze generatie wordt niet door een nieuwe opgevolgd. Else Westh Neuhard (Presser, Van Aken, Hermans, Aalberse) en Jan de Zanger (Aalberse, Koolhaas, *Hollandske noveller*) brengen het niet verder dan die 4 resp. 3 vertalingen van -deels- belletrie, terwijl het grote aantal jeugdboeken en de weinige ontspanningslektuur wordt vertaald door een veelvoud van personen, die zich noch door kwantiteit noch door activiteit op het terrein van de belletristische vertaling onderscheiden.

Jan de Zanger had al eerder vanuit i.p.v. in zijn moedertaal vertaald. Een bundel Nederlandse poëzie in Zweedse ver-

taling werd door Amy van Marken aan een vernietigende kritiek onderworpen, waarin deze De Zanger gebrek aan zelfkritiek verweet (Van Marken, 69). Evenmin als destijds De Zangers Zweedse assistent, beheerste Gyldendals medewerker het Nederlands voldoende om de rompsvertaling, i.c. van *Hollandske noveller*, tot een genuanceerd en volwaardig ekwivalent te maken. "Oversættelsen er en stadig kilde til irritation. Udgiveren synes ganske at mangle øre for mundret dansk og trods det nederlandske sprogområdets beskeden representation på det danske bogmarked, er bogen ingen naturlig anskaffelse", schrijft de bibliotheeklektor. Tove Kircheiner, die als enige Deense recensent(e) goed Nederlands kent, wijst moeiteloos talloze vertaalfouten aan. Elementaire, zoals het niet kennen van het verschil tussen 'gøre', 'lave' en 'foretage sig' en het vertalen van alle interjekties met 'nåh'; hollandismen als "vil du række tante Sofie din lille hånd" i.p.v. "sig så pænt goddag til tante Sofie". De titel van Jan Wolkers' *Serpentina's pettecoat* wordt tot *Serpentinas underkjole*, een volkomen overbodige verandering waardoor een belangrijk effect bij de lezer uitblijft. Kircheiner verwijt De Zanger, zelf zijn gebrek aan nuanceringsvermogen niet te hebben ingezien, en Gyldendal met een dergelijke vertaling in zee te zijn gegaan: "en skam for de implicerede forfattere, såvel for os alle der ser hen til en frugtbar kontakt mellem dansk og hollandsk kultur" (*Information*, 8-2-1972). De andere recensies zijn identiek van toon; en er moet toch echt heel wat verwrongen worden aan goede verhalen als 'Het adres' van Marga Minco, 'Het wandelende woud' van Jacques Hamelink of de al eerder genoemde geschiedenissen van Hermans en Wolkers, voor een kri-

tikus tot een zo negatief oordeel komt als de recensie waarmee dit artikel begint. Als hier al niet hetzelfde geldt wat Amy van Marken n.a.v. De Zangers Zweedse bundel schreef, nl. dat die voor jaren onze kansen bedorven heeft, dan is toch in elk geval een belangrijke kans tot het bereiken van een groot publiek gemist.

Het vertaalwerk van Else Westh Neuhard, (echtgenote van een Belgische medewerker en konsulent van Gyldendal), verschenen in de jaren 1959-1961, riep gelukkig minder zware kritiek op, maar gaf toch ook eens aanleiding tot de opmerking "den sobre (...) stil, der er blevet en del mishandlet af oversætterinden" (*Bogens Verden*, 1960, 392).

In deze matige tot slechte vertalingen ligt tenminste een deel van de oorzaak van het huidige gebrek aan vertalers. De slechte respons die er mede uit voortvloeit, en dus het uitblijven van nieuwe uitgaven betekent gebrek aan empooli voor potentiële vertalers en gebrek aan stimulans om zich op het Nederlands te gaan toeleggen. Deze wisselwerking wordt echter versterkt door externe factoren, als o.a. de relatief slechte betaling van literaire vertalers. Enkele potentieel geschikte jongeren, oud-studenten Nederlands uit Kopenhagen, werden na Denemarkens toetreding tot de EEG in 1972 (waardoor plotseling grote behoefte aan vertalers ontstond) ingeschakeld te Brussel en Luxemburg.

Hoezeer een en ander met persoonlijke omstandigheden samenhangt, toont de -toevallige- aanwezigheid van drie actieve vertaalsters-konsulenten in Zweden, plus van de Belgisch-Zweedse uitgever Coekelberghs (Geeraerts, Gijsen, Lampo), die samen een hoofdaandeel hebben in het relatief grote

aantal Zweedse vertalingen van de jaren '70, in de inleiding genoemd. Ondanks het incidenteel-persoonlijke karakter van de omstandigheden hebben die er voor gezorgd dat er in Zweden wel emploti is voor vertalers. Zeker, een goede vertaling is geen garantie voor succes, maar wel een noodzakelijke voorwaarde, en er zijn ook redelijk tot grote successen, bijv. met Wolkers, behaald.

In de Deense impasse kunnen de 28 jeugdboekenvertalers geen soelaas bieden, -bij gebrek aan ervaring en/of kunnen. Hoewel stilistisch genuanceerd taalgebruik in jeugdboeken natuurlijk net zo belangrijk is als in volwassenenliteratuur, stelt een auteur van Boons kaliber toch eisen van een andere orde. 16 van de 28 jeugdboekenvertalers hebben slechts 1 of 2 vertalingen geleverd, slechts vier meer dan 5 vertalingen. De meesten houden zich aan één auteur -deeltjes uit een serie-, terwijl vooral in de tekst van prentenboeken meer bewerkt dan vertaald wordt. Ik vermoed dat veel vaker dan wordt vermeld (Bruna en Diekmann bij Gyldendal, Asscher-Pinkhof bij Unitas, Duif bij Hulst, Elsing bij Nyt Nordisk Forlag) gewerkt wordt via een derde taal. Direkte negatieve invloed heeft dit alles niet, althans niet in de kritiek: de resultaten geven niet tot positieve, maar evenmin vaker dan één maal tot negatieve opmerkingen aanleiding. Enige uitzondering is Clara Hammerich, wier goede naam niet vreemd geweest zal zijn aan de lof, die ze enkele keren voor haar jeugdboekvertalingen krijgt toegezwaard.

4.4.7. *Ontvangst door de kritiek.*

Ten opzichte van de vorige periode daalt het aantal dagblad-

kritieken van volwassenenliteratuur sterk, zowel absoluut als relatief. Nog slechts 8 van de 26 uitgaven worden besproken, dat is plm. 30% tegenover ruim 60% in de jaren 1930-1960. De relatieve daling is vooral het gevolg van het verdwijnen van de ontspanningslektuur naar een geheel buiten-literair terrein (vgl. par. 4.4.1.) en daarmee uit de besprekingskolommen. Ook het aantal besprekingen door diverse dagbladen van een zelfde vertaling daalt, en een krant als *Berlingske Tidende* wijdt in al die twintig jaar slechts twee besprekingen aan Nederlandse literatuur.

Van de belletrie-uitgaven worden de meeste althans wel ergens gerecenseerd, -alleen De Pillecijn en Timmermans niet. Theoretisch is het wegvallen van triviaallektuurkritiek gunstig voor de beeldvorming, maar in werkelijkheid komt hier niet veel van terecht door een veel te grote spreiding in de tijd en de negatieve toon van de meeste recensies: alleen Van Aken en Multatuli worden unaniem positief beoordeeld. Voorzover de kritiek al direkte invloed heeft op de beeldvorming, spelen de uitvoerige besprekingen van Clara Hammerichs anthologieën, verschenen in 6 resp. 5 landelijke dagbladen, vermoedelijk de grootste rol. De bewuste recensies zijn gemengd van toon. Zo schrijft *Politikens* recensent n.a.v. de Vlaamse bundel dat een aantal uitstekende verhalen zijn idee van 'bondske vadmelslitteratur' heeft gewijzigd en noodt tot meer (22-1-1966), en in *Information* (25-2-1966) worden Gijsen en Claus geprezen. Daarentegen is *Aktuelt* (7-3-1966) minder enthousiast over de aansluiting bij de eigen literatuur: "Set i sammenhæng med den moderne europæiske prosa må den flamske dog stadig siges at være mere 'forsigtig',

måske ligefrem en smule mere 'provinsiel' end både den tyske for ikke at sige vor egen, reverenter talt! Der findes ingen formel modernisme, ingen eksperimenter, ingen fornyende bestræbelser". Deze bezwaren tegen de keuze vinden we ook terug in recensies van de Noordnederlandse bundel, die in het 'revolutionaire' jaar 1968 verscheen: "eksperimenterende prosa er bandlyst. Og så traditionel kan litteratur fra Holland, provoernes hjemland, da heller ikke være?" (*Politiken*, 19-12-1968). Ook het *Kristeligt Dagblad* mist de provo's, die L. Hammerich in zijn inleiding wel had genoemd, maar waardeert "en mængde godt oplæsningsstof" (29-7-1969). Zowel *Politiken* als *Information* bekritisieren de fragmentarische opbouw ("i værste fald disse romanudsnit, der er en uting at sammenligne med ingenting", "en urimelig og vildledende placering"), plus dikte en prijs van het boek. Wat het prijsbezwaar van het boek betreft: de politiek om primair te doelen op bibliotheken is in elk geval wel gelukt. N.a.v. de Vlaamse bundel schrijft de bibliotheeklektor: "Anthologien vil være for specielt interesserede, men bør i hvert fald anskaffes af centralbibliotekerne", en n.a.v. de Nederlandse anthologie: "En statelig, måske lidt blodløs, men bemærkelsesværdig antologi, hvis bedste bidrag (Vestdijk, Koolhaas, Minco, Wolkers, Hermans, Hamelink, Blaman og Van het Reve) forhåbentlig trækker nye oversættelser frem. Oplagt i heltidsbibliotekerne."

De invloed van deze gemengde kritieken plus de sterk negatieve oordelen over De Zangers bundel is waarschijnlijk voornamelijk indirect: de (onder andere!) hieruit voortvloeiende matige tot slechte verkoop stimuleert de uitgevers niet tot het uitbrengen van nieuwe vertalingen. Voor de oudere gene-

ratie blijft daardoor de Nederlandse literatuur gelijk aan Bakker-Corsari-De Hartog-Martin, terwijl ze voor de jongeren weer net zo'n terra incognita is als voor de Deen van 1900 (uitgezonderd voor sommigen misschien Hans Martin, op de verkoop waarvan de negatieve kritiek der bibliotheeklektoren, als "ordinære trivialiteter og dårlig smag", "snobbet halvdannelse", "prækemoral", geen enkele invloed heeft). Voor de belletrie hebben besprekingen van de bibliotheekcentrale in grote lijnen hetzelfde effect als de dagbladpers: Hermans zal men vergeefs in een bibliotheek zoeken (en de positief gerecenseerde Multatuli is in de kast met biografieën beland..).

Aanzienlijk beter staat het met de jeugdliteratuurkritiek: 63 van de 85 uitgaven worden besproken, d.i. 74%, bovendien meestal in meerdere kranten. De toon van de recensies is opvallend positief. Als meest kenmerkende kwaliteiten worden de genuanceerde karaktertekening, de verteltechniek, de fantasie en de goede illustraties genoemd. "Hollandske børnebøger er ved at komme i søgelyset, især de mange moderne eventyrforfattere. Der fabuleres behersket uden helt at slippe jordforbindelsen" (*Jyllandsposten*, 17-9-1969). Van vrijwel alle door de bibliotheekcentrale besproken boeken wordt aanschaf nadrukkelijk aanbevolen, met in grote lijnen dezelfde argumenten als van de pers. Uiteraard is ook hier de kritiek niet alleenbepalend voor het effect. Ondanks goede recensies belanden sommige jeugdboeken in de uitverkoop, en volgens een jeugdbibliotheekaresse worden de aanwezige Nederlandse jeugdboeken matig uitgeleend. De door schoolbibliothekarissen, zeer belangrijke afnemers, geëiste minimum-lettergrootte maakt uitgave van te dikke boeken als van Thea Beckman, Jan

Terlouw en Anke de Vries economisch te riskant. Anderzijds toont het grote aantal wél verschenen uitgaven aan, dat het uitbrengen van kwalitatief goede boeken voor de jeugd door de bank genomen rendabel is, en dat kwaliteit en kommercieel succes elkaar niet hoeven uit te sluiten.

De door aantal uitgaven en uitgebreide (vgl. 4.4.1.) positieve aandacht ontstane verbreding van perspectief bij volwassenen (voor de jeugd zelf is nationale herkomst van het boek even irrelevant als altijd) blijft echter beperkt tot de jeugdliteratuur zelf. Minder nog dan bijv. waardering van Nederlandse ouders voor Astrid Lindgren op zichzelf leidt tot lezing van Strindberg of Lagerkvist, zal Annie Schmidt leiden tot volgende Deense interesse voor de nauwelijks nog te vinden Vestdijk of Multatuli, dan wel tot herijking van het door Hans Martin c.s. geschapen beeld.

5. SAMENVATTING DER RESULTATEN; KONKLUSIES

Doel van bovenstaand onderzoekje was na te gaan welke factoren bepalend zijn voor het zeer matige succes van de Nederlandse belletrie in Deense vertaling, 1900-1980. Daar de intrinsieke kwaliteit van de Nederlandse belletrie uit deze periode niet onderdoet voor het gemiddelde niveau elders (zie par. 2; ze wordt in de konkrete gevallen ook niet door de Deense kritiek betwist), moet dit wansucces nader verklaard worden. uit de scheve beeldvorming bij het Deense publiek, een beeldvorming waarop mogelijk het bij tijden grote aanbod van ontspanningslektuur en jeugdliteratuur invloed uitgeoefend heeft. Vraagstelling werd daarmee, welke sociale en/of incidentele factoren bepalend zijn voor het beeld dat

de Deen van 'de' Nederlandse literatuur heeft.

Inventarisatie van vertalingen leert dat er drie periodes te onderscheiden zijn: I. 1900-1930: zeer weinig vertalingen van zowel belletrie, ontspanningslektuur als jeugdliteratuur, zij het relatief veel van de laatste categorie; II. 1930-1960: kwantitatieve bloei van ontspanningslektuur en in iets mindere mate belletrie, tegenover een relatief sterke daling van jeugdliteratuur; III. 1960-1980: geleidelijke daling tot het nulpunt van de volwassenenproduktie tegenover een hausse in jeugdboeken.

Voor elk van deze drie periodes zijn de diverse potentiële beeldvormende factoren nagegaan, zoals die zijn geïnventariseerd uit de fragmentarische sekundaire literatuur op het gebied van Nederlandse letteren in vertaling.

De beeldvorming rond belletrie in het tijdvak 1900-1930 werd niet beïnvloed door de twee andere categorieën vertalingen, daar deze een volstrekt eigen circuit en publiek hadden. Met betrekking tot belletrie kan men beter spreken van afwezigheid van welk beeld dan ook, iets wat in de praktijk natuurlijk negatief werkt. Een commercieel gerichte uitgeverijpolitiek, mikkend op bekende namen, en diskongruentie van Deense en Nederlandse literaire stromingen zijn hier weliswaar mede oorzaak, maar veel belangrijker als negatieve faktor zijn de incidentele verkeerde presentatie resp. slechte vertalingen van Couperus, Multatuli en Heijermans, waar geen enkele stimulans tot vervolg van uitging. Daardoor ontstond noch de continuïteit, noch de konsistentie die voor blijvende aandacht in de pers en voor een positieve beeldvorming bij het publiek een noodzakelijke voorwaarde is. Hoe nl. kwali-

teit en kommercieel succes elkaar niet hoeven uit te sluiten, bewijst in dezelfde periode het jeugdliteratuur-'circuit', waar de succesvolle initiatieven van Emma Kraft zorgden voor een consistent aanbod van goede jeugdboekvertalingen.

De hausse in vertalingen tussen 1930-1960 is een ander voorbeeld van gekombineerde kommerciële uitgeverspolitiek en persoonlijk initiatief, zij het hier met een vnl. negatief effect. Het gelijktijdig optreden van drie goede vertaalsters rond 1930, plus de 'ontdekking' van de succesvolle dames- en streekromans door een aantal bekende uitgeverijen zorgt voor een breed overlappingsgebied van ontspanningslektuur en tweederangsbelletrie, waarin de eigenlijke, representatieve literatoren niet vertegenwoordigd zijn. De overvloed van het genre bepaalt volledig het negatieve totaalbeeld in de pers, en een literair geïnteresseerd publiek haakt hierdoor op den duur bij voorbaat af. Het is vooral te betreuren dat een bekwaam en invloedrijk vertaalster als Clara Hammerich zoveel van dit tweederangswerk heeft geaccepteerd. Haar weinige echt literaire vertalingen vallen temidden van die tientallen andere niet meer op, en bereiken hierdoor de eigenlijke doelgroep niet. Gespreidheid in de tijd en enorme hiaten maken een totaalbeeld van de kontemporaine Nederlandse belletrie onmogelijk; enig tegenwicht in de vorm van dokumentatie van andere zijde ontbreekt. De jeugdliteratuur, sterk terugvallend na Emma Krafts overlijden, blijft geheel binnen het eigen terrein.

In de jaren 1960-1980 geeft de opkomst van de t.v. Nederlands succesartikel een enorme knauw. En de restanten verdwijnen in de kioskromanproductie. Wat nog aan belletrie

wordt vertaald is ernstig gehandicapt door de geërfde beeldvorming uit de vorige periode, die door diskongruentie tussen de Deense literatuur en wat gemiddeld aan Nederlandse literatuur op de Deense markt komt, en door rationalisering in het uitgeversbedrijf (konkurrentie van billigbøger!). De fragmentarische inleidingen en bloemlezing in Clara Hammerichs in principe zo belangrijke anthologieën zijn mede een gevolg van de politiek van de Vlaamse en Nederlandse subsidiërende instellingen. De oude generatie vertalers valt in de loop der jaren geheel weg en vindt geen eigenlijke opvolgers; een bijzonder slechte vertaling van een aantal korte verhalen betekent in 1971 voorlopig het einde van Nederlandse literatuur op de Deense markt, met alle vicieuze gevolgen vandien. De weinige geschikte vertalers zijn inmiddels door ander, beter betaald werk bezet.

In kontrast met dit alles staat de jeugdliteratuur, waaronder volwassenen een veel bredere en meer literaire belangstelling ontstaat. Desondanks blijft 'het goede Nederlandse jeugdboek', dat zich in Denemarken enigszins een naam heeft verworven, een eigen soort literatuur, dat geen nieuw licht werpt op de letterkundige produktie voor volwassenen. En hoewel de bloei een op zichzelf te waarderen feit is, biedt ze geen oplossing voor het vertalersprobleem.

Konkluderend kunnen we zeggen dat van de onderzochte categorieën beeldbepalende factoren de overwegend commerciële uitgeverspolitiek een konstante en onvermijdelijke faktor is. In principe kan echter aan deze politiek door persoonlijke bemoeienis zowel een positieve als een negatieve draai gegeven worden, die beide zelfversterkend werken.

Daarmee hangt de beeldvorming primair af van persoonlijke factoren. In het bovenstaande hebben we voornamelijk voorbeelden van de negatieve ontwikkeling gezien. Slechte vertalingen die kansen voor belangrijke auteurs hebben bedorven; activiteit van goede vertalers ten gunste van zeer middelmatige romans; gebrekkige bemoeienis van de vertaalinstanties, enz. Gevolg is een slechte pers, desinteresse bij een literair geïnteresseerd publiek en op den duur een nulpunt in alle opzichten.

Omgekeerd blijkt dat goede vertalers en konsulenten in beginsel een ontwikkeling kunnen stimuleren, waarbinnen kwaliteit en kommercieel succes elkaar niet hoeven uit te sluiten. In Denemarken is dat te zien aan de jeugdliteratuur 1900-1930 en 1960-1980, in Zweden aan het succes van o.a. Jan Wolkers. Natuurlijk zal niet elke vertaling van niveau een succes kunnen worden dankzij een enkele inzet van een konsulent(-vertaler), maar het is primair de kwaliteit, die kan zorgen voor de conditio sine qua non: continuïteit en konsistentie.

Ik dank dr. Amy van Marken, Amsterdam, en drs. Geerte de Vries, Kopenhagen, voor hun op- en aanmerkingen n.a.v. het concept van dit artikel.

BIBLIOGRAFIE

- Albertsen, L.L., 1972, *Litterær oversættelse*, Kbh.
- Avis-Kronik Index*, 1940, Kbh.
- Bogens Verden*, tidsskrift for dansk biblioteksvæsen, 1918, Kbh.
- Chorus, A., 1967⁵, *De Nederlander uiterlijk en innerlijk*, Leiden.
- Daalder, D.L., 1967², *Wormeruijt met suiker, historisch-critisch overzicht van de Nederlandse kinderliteratuur*, Schiedam.
- Dansk Bogfortegnelse*, 1841, Kbh.
- Deloof, J., 1973, "Wat is er mis met onze vertaalpolitiek?", *Ons Erfdeel* 16/2, 5-13.
- Eeden, F. van, 1971, *Dagboek, deel II (1901-1910)*, Culemborg.
- Gad, T., 1941, *Individ og Milieu i nederlandske Barneskildringer fra 1860 til 1940*, Kbh.
- Hammerich, C. & L., 1966, *Nyere Flamsk Prosa*, Kbh.
- Hammerich, C. & L. en De Vries, G., 1968, *Nyere Hollandsk Prosa, -Sluserne åbnes*, Kbh.
- Hammerich, C. & L., 1973, *Duo. Clara og Louis Hammerichs erindringer*, Kbh.
- Hertel, H., 1972, "Det litterære system i Danmark", in: Escarpit, R., *Bogen og læseren; Litteratursociologi*, 163-306, Kbh.
- Hillner, J., 1968, "Toestand en perspektieven van de Nederlandse literatuur in Duitsland", *Ons Erfdeel*, 12/2, 99-105.
- Ipsen, A., 1901, "Nederlandene", in: Clausen, J., *Verdenslitteraturhistorie*, deel II, 233-264, Kbh.
- Jauss, H., 1978, "Literatuurgeschiedenis als een provocatie voor de literatuurwetenschap", in: Buursink, M. e.a., *De wetenschap van het lezen*, 1-29, Assen/Amsterdam.
- Keersmaekers, A., 1975, "Frederik van Eeden's Kleine Johannes I, Shakespeare en Andersen", *Nieuwe Taalgids*, 68, 275-281.
- Kjærgaard, H., 1945, "Litteraturen", in: Fabricius, K., e.a., *Holland-Danmark*, deel II, 185-250, Kbh.
- Klimaszewska, Z., 1977, "Nederlandse taal en letteren in Polen", *Ons Erfdeel*, 20/2, 203-212.
- Kousbroek, R., 1979, *De wazijn aan de macht*, anathema's 4, Amsterdam.
- Lektorudtalelser fra Indbindingscentralen*, 1963, (kartotheek O.B.), Kbh.
- Mandelkow, K., 1978, "Problemen van de werkingsgeschiedenis", in: Buursink, M. e.a. *De wetenschap van het lezen*, Assen/Amsterdam.
- Marken, A. van, 1969, "De kulturele betrekkingen tussen Nederland en Skandinavië", *Ons Erfdeel*, 13/1, 65-70.
- Morel, P., 1962, *Bibliographia Neerlandica*, deel II: *Translations of Dutch literature, 1900-1957*, The Hague.
- Munch-Pedersen, E., 1976, *Bibliografi over oversættelser til dansk 1800-1900 af prosafiktion fra de germanske og romanske sprog*, Kbh.

- Møller-Kristensen, S., 1970², *Digteren og samfundet i Danmark i det 19. århundrede*, deel II, Kbh.
- Den nye litteratur* (ts.), 1923-1931.
- Pée, W., 1973, "Clara Hammerich-Flensburg 1894-1972", *Taal en tongval*, 25, 101-105.
- Raan, E. van, 1958, *Het Nederlandse boek in vertaling, bibliografie van vertalingen van Noord- en Zuidnederlandse werken*, 's Gravenhage.
- Romein-Verschoor, A., 1935, *Vrouwenpiegel. Een literair-sociologische studie over de Nederlandse romanschrijfters na 1880*, diss., Leiden.
- Romein-Verschoor, A., 1947, *Slib en wolken, stromingen en gestalten van de nieuwste Nederlandse literatuur*, Amsterdam.
- Snapper, J.P., 1971, *Post-war Dutch literature: a harp full of nails*, Amsterdam. (tevorens verschenen in 4 afl. in *Delta* XII-XIII, 1969-1971).
- Vin, D. de, 1978, "Vertalingen voor Neckermann? De moderne Nederlandse literatuur in Duitse vertaling, 1965-1977", *Ons Erfdeel*, 21/1, 16-28.
- Vincent, P., 1977, "De Nederlandse cultuur in Groot-Brittannië: enige recente ervaringen", *Ons Erfdeel*, 20/3, 357-362.
- Vries, G. de, 1974, (overzicht van de Nederlandse lit. gesch., lemmata over de belangrijkste Ned. auteurs), in: Harmer, H., e.a., *Gyldendals Litteraturlerikon*, deel I-IV, Kbh.
- Winge, M., 1973, *Dansk børnebogskritik*, Kbh.
- Winge, M., 1976, *Dansk børnelitteratur 1900-1945*, diss. Kbh.
- Wit, J. de, 1977, "Achtergronden van een Poolse bundel", *Ons Erfdeel*, 20/2, 198-202.
- Vor Ungdom, Tidsskrift for Opdragelse og Undervisning*, 1879-1952, Kbh.
- Voor geraadpleegde dagbladen en registers zie par. 1.3. Naast hierboven genoemde, rechtsreeks gebruikte artikelen zijn ten behoeve van par. 4.1. de volgende artikelen geraadpleegd: (OE = Ons Erfdeel)
- Bolckmans, A., 1973, "Scandinavische literatuur in Nederlandse vertaling", *Linguistica Antverpiensia*, VII, 1-26.
- Jacquain, M., 1971, "Nederlandse belletrie in Italiaanse vertaling", *OE* 14/4, 51-60.
- Krispijn, E., 1974, "Amerika en de Nederlandstalige schrijvers", *OE* 17/2, 216-224.
- Langvik-Johannessen, K., 1971, "Het Nederlands in Noorwegen", *OE* 14/3, 60-67.
- Onnen, F., 1972, "Stand van Nederlandse literaire zaken in Frankrijk", *OE* 15/2, 26-35.
- Osjis, W., 1975, "Sowjetse Neerlandistiek als kompleks van wetenschappen", *OE* 18/1, 27-42.
- Urechia, A., 1969, "Littérature néerlandaise vue par des lecteurs roumains", *OE* 12/4, 55-59.

- Vandeputte, G., 1976, "Kulturele betrekkingen tussen de Nederlanden en Denemarken", afl. 2, *OE* 19/3, 335-350.
- Veen, A. van der, 1966, "Literature of the Lowlands through Californian eyes", *Delta* IX/3, 5-12.
- Vries, G. de, 1966, "Het Nederlands in Denemarken", *OE* 10/1, 28-32.
- Wolf, M., 1975, "Mijn jaren als vertaler; de Nederlandse literatuur op afstand", *OE* 18/3, 325-333.

SAMMENFATNING

Nederlandenes skønlitteratur i oversættelse har som regel kun haft begrænset succes. I denne artikel bliver der gjort et forsøg på at undersøge hvilke faktorer, der betinger denne mangel på succes, in casu i Danmark mellem 1900 og 1980.

Det fremgår, at det ikke er kvalitet som sådan i denne periodes nederlandske skønlitteratur, der er afgørende, men derimod det fortegnede billede, som de konkrete oversættelser giver et dansk publikum.

Mangel på konsulenter og gode oversættere bestemte i perioden 1900-1930 de få oversættelsers skæbne. Multatuli, Heermans og Couperus blev hhv. oversat og præsenteret på en ganske utilfredsstillende måde, hvad der ikke inspirerede til nye oversættelser.

I årene 1930-1960 tilvejebragte nogle gode og aktive oversættere et stort tilbud af (meget efterspurgt) underholdningsromaner og i mindre grad af skønlitteratur. Overvægten af den første kategori og det ikke-repræsentative udvalg af den anden efterlod imidlertid et dårligt indtryk hos anmeldere og det 'litterære' publikum. På denne baggrund var de få lodige skønlitterære oversættelser ikke iøjnefaldende nok.

Stærk tilbagegang for både underholdningslitteratur og skønlitteratur i perioden 1960-1980 skyldes bl.a. konkurrencen fra henholdsvis tv og billigbogsudgaver af oversættelser fra 'kendte' sprog. Men også mere tilfældige faktorer spiller en rolle: to vigtige antologier, udgivet med belgisk og hollandsk-dansk statsstøtte, er mangelfulde i indledninger og udvalg, mens en tredje antologi (i billigbogsudgave) er karak-

teriseret ved sine dårlige oversættelser.

Den selvforstærkende virkning (dårlig præsentation, ringe succes, endnu færre oversættelser, manglende interesse hos oversættere osv.) skyldes delvis den kommercielle forlagspolitik, men især enkelte personer og initiativer. At en sådan virkning kan vendes i positiv retning, viser det store danske tilbud af god nederlandsk børnelitteratur og den forholdsvis meget bedre situation for skønlitterære arbejder i Sverige i den sidstnævnte periode.